

A „TAKÁCSOK” MAGYARORSZÁGON

Gerhart Hauptmann drámájának fogadtatása

Rózsa Ilona „Gerhart Hauptmann a magyar irodalomban” című tanulmánya (Budapest, 1938), mely mindeddig a legjelentősebb írás Gerhart Hauptmann és Magyarország kapcsolatáról, megállapítja, hogy Hauptmann nálunk aránylag későn vették észre, és hogy még akkor is, amikor a berlini Freie Bühne 1893 február 26-án bemutatta a „Takácsok”-at s ezzel a költő nevét megismerte a művelt világ, két és fél évet kellett várni, amíg a Budai Színkör 1895 augusztus 2-án előadta a darabot. Ha arra gondolunk, hogy a német színpadi művekre többnyire nem túlságosan gyorsan reagáló Franciaországban a „Takácsok”-at Jean Thorel még 1893 tavaszán lefordítja és a Théâtre-Libre alig három hónappal a berlini ősbemutató után színre viszi (1893 május 29), akkor a két és fél évet valóban soknak kell tartanunk. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az első nyilvános előadást német földön is csak 1894 szeptember 25-én tartották meg a berlini Deutsches Theaterben, tehát mindössze tíz hónappal a magyarországi premier előtt.

Ha a kor magyar politikai és kulturális viszonyait tekintetbe vesszük, ez a tíz hónap nem is olyan sok. A Freie Bühne félnyilvános ősbemutatóját kísérő zajos botrány, a hivatalos Németország — beleértve magát II. Vilmos császárt is — szokatlanul éles megnyilatkozásai Hauptmann és a „Takácsok” ellen, sokkal inkább hatottak a politikailag és kulturálisan egyaránt német befolyás alatt álló Magyarországon, mint a színházi élet területén nálunk amúgy is sokkal előbbjáró Franciaországban, ahol az erős poroszellenesség inkább használt a darab népszerűségének. Nem könnyen akadt Budapesten színigazgató, aki vállalni mert a „Takácsok” színrehozatalának politikai, művészi és anyagi kockázatát; s mint az 1895 augusztusi bemutató után történt események bizonyítják, az aggodalmak nem voltak alaptalanok.

A késlekedés másodlagos okai között persze olyanok is szerepelhettek, mint amilyenről Komor Gyula, a „Takácsok” első magyar fordítója ír. Komor megemlíti, hogy az ő javaslatára Krecsányi Ignác, a Budai Színkör igazgatója Thury Zoltánt, a jeles író t bízta meg a dráma magyar nyelvű tolmácsolásával. Thury örömmel vállalta a munkát, de nem nagyon igyekezett vele.

„Amikor azonban túlságosan késett a „szállítás”, a szezon pedig nagyon előrehaladt, mégiscsak hozzá kellett fognom az átültetéshez” — írja visszaemlékezéseiben a későbbi bécsi színigazgató. (Komor Gyula: A Takácsok Odisszeája. Színházi Élet, vol. 8, 1919, no. 23, p. 3.)

Komor Gyula szövege szolgált alapul a „Takácsok” valamennyi magyar nyelvű színi előadásához. A fordításnak kétségtelen érdemei vannak, nemcsak azért, mert úttörő alkotás, hanem azért is, mert pontos és lelkiismeretes munka eredménye,

látszik, hogy a szerzője alaposan ismeri a színpadot. Magában véve az sem volna hiba, hogy nem veszi figyelembe az eredeti mű sziléziai dialektusát. Thorel francia fordítója pl., aki a párisi külső boulevard-ok nyelvén próbálja ezt visszaadni, éppen ezért válik lapossá és kifejezéstelenné a német nyelvjárás erőteljességéhez és eredetiségéhez viszonyítva. Rózsa Ilona kritikája, aki szerint Komor munkája kifejezéseiben, mondatfűzésében annyira irodalmi, hogy nyelve az előkelő szalonokba jobban illenék, mint a takácsok rongyos viskóiba, nem egészen találó. Az átültetés fő hibája ugyanis az, hogy egyenetlen s ezt az irodalmi szalonokba illő hangot — amely egyébként szintén idegen Hauptmantól — sem tudja következetesen megtartani. Rózsa idézi Bertha Baumert egyik mondatát, akit Komor Gyula szövőlány létére így beszéltet: „Tudod mama, a holdfény világánál elmegyünk a ligetbe, elvisszük Augustot is, és hozunk gallyakat.” (Rózsa Ilona: i. m. p. 20.)

Ez valóban túlságos elfinomítása az eredeti szövegnek. Vannak azonban helyek, ahol a magyarra fordított szöveg nem irodalmi, legfeljebb a pesti nagypolgárság stílusára emlékeztet. Moritz Jäger pl. az egyik nagyfeszültségű jelenetben kijelenti, hogy „már régóta pick-em van Dreissigerre”.

Komor Gyula fordítása 1895-ben nyomtatásban is megjelent s a következő évtizedekben még három kiadást ért meg (1901, 1924, 1926). Csak a közelmúltban, 1962-ben, a Hauptmann-centenárium alkalmából jelent meg a „Takácsok” modern, új fordítása a Világirodalom Klasszikusai c. sorozatban Vajthó László tollából, egy kötetben Hauptmann másik hat darabjának részben teljesen új, részben már korábbi időből ismert fordításával (A kötet többi fordítói: Déry Tibor, Gábor Andor, Görgey Gábor, Háy Gyula). Vajthó munkája tulajdonképpen az első irodalmi értékű magyar „Takácsok” s mint ilyen, komoly hiányt pótol. Néhány fordulata színtelenebb és egészében véve erőtlenebb az eredetinél, de költői színvonalon tolmácsolja a hauptmanni szöveget. Az összehasonlítás kedvéért nézzük meg Bertha Baumertnek a Komor Gyula fordításából már idézett szavait Vajthónál:

„Nyughass már mama! Holdfény van. Kimegyünk a cserjésbe. Magunkkal visszük Gusztit, s hozunk egy pár gallyat.” (II. felvonás.)

Ezek a mondatok nemcsak az eredeti szöveg nyersebb hangját, hanem szaggatottságát is jól érzékeltetik. (Lass's gut sein Mutter! m'r hab'n Mondschein. M'r gehn in a Pusch. M'r nehmen uns August' in mite und hol'n a paar Rittl.)

Valószínűleg a színvonalas átültetés hiánya is hozzájárul ahhoz, hogy — bármilyen különös is — a „Takácsok” 1919 júliusa óta nem került színre Magyarországon. Az 1895 augusztus 2-i ősbemutatót még nyolc nagysikerű előadás követte, azután báró Bánffy Dezső miniszterelnök utasítására le kellett venni a műsorról. 1900 szeptember 22-én újtotta fel először a darabot a Vígszínház, másodszer pedig majdnem tizenkilenc évvel később, 1919 május 31-én, a proletárdiktatúra idején. Az 1900-as sorozat, bár több előadást ért meg, nem aratott olyan átütő sikert, mint az 1895-ös. A Tanácsköztársaság idején ezzel szemben a Vígszínház egyik legnépszerűbb produkciója volt. A két felújítás összesen 36 előadást ért meg. Utoljára 1919 július 4-én szólaltak meg a „Takácsok” magyarul. A budapesti előadások száma a Budai Színkörben és a Vígszínházban összesen 45 volt.

Vidéken csak Nagyváradon adták elő a „Takácsok”-at 1895 szeptemberében, két ízben, utána a hivatalos körök és a reakciós sajtó nyomásra le kellett venni a műsorról, hogy helyet adjon Offenbach „Szép Heléna”-jának. A szegedi színház is tervbe vette a mű színrehozatalát, azonban a belügyminiszter időközben a darabot az összes vidéki színházakban eltiltotta. Egyik folyóiratunk ezt írja:

„A napokban valamelyik alföldi városban új színigazgató nyert engedélyt, de a hatóság kikötötte, hogy a „Takácsok” c. színművet előadnia nem szabad.” (Magyar Szemle, vol. 7, 1895, no. 39, p. 468.)

1900 tavaszán a berlini Freie Bühne előadásában — eléggé meglepő módon a Fővárosi Orfeumban —, 1905 tavaszán pedig a berlini Lessing-Theater vendégszereplésének keretében — a Vígyszínházban — németül hangzott fel Budapesten a „Weber”, a bécsi színészek azonban már előzőleg játszották Magyarországon, 1899 május 7-én Pozsonyban. 1905 november 18-án Nagyszébenben is előadták németül.

Nagyon is érthető, hogy a Horthy-korszakban nem vették elő a darabot, annál kevésbé az, hogy a második világháború után sem került elő újra, pedig időről-időre akadtak sajtóhangok, amelyek hiányolták a felújítást. Színházaink műsorpolitikájának komoly hiányossága, hogy egyik sem vállalkozott a „Takácsok” műsorra-tűzésére a Hauptmann-centenárium alkalmából.

Ha igaz is, hogy Hauptmann nálunk aránylag későn kapott színpadot, a magyarországi sajtó elég gyorsan reagált az eseményekre, melyek Hauptmann fellépését és első darabjainak színrekerülését kísérték. Az első náluk is bemutatott darab a „Takácsok” volt ugyan, de az első említés a német naturalizmus fiatal tehetségéről jóval a „Takácsok” megjelenése előtt történik a magyar irodalomban. E tekintetben — érthetően — a német nyelvű magyar sajtó jár az élen. Az első cikket Walter Paetov írta a Pester Lloydban a „Vor Sonnenaufgang” berlini ősbemutatójáról. (Pester Lloyd, vol. 36, no. 293, 24. 10. 1889, pp. 5—6.) Magyarul először 1891-ben szerepel Hauptmann neve az „Élet” című budapesti folyóiratban, ismeretlen szerző tollából rövid cikk tudósít róla, hogy az „Einsame Menschen” c. dráma nyomásban is megjelent Németországban. (n-: Gerhart Hauptmann: Einsame Menschen. Élet, vol. 1, 1891, no. 4, p. 352.)

A berlini bemutató recenziója és a mű tartalmának ismertetése az első említés a „Takácsok”-ról ugyancsak a Pester Lloyd hasábjain. (Walter Paetov: Gerhart Hauptmann's „Weber”. Pester Lloyd, vol. 40, no. 54, 4. 3. 1893, p. 5.) Miként korábban már másik három Hauptmann színdarab ősbemutatójáról írt cikkében (Vor Sonnenaufgang, Einsame Menschen, Kollege Crampton) tette, Paetov tárcája foglalkozik a mű tartalmával, az előadás lefolyásával, a színészek méltatásával és az ismeretes külső körülményekkel, anélkül, hogy különösebben állást foglalna, akár a hauptmanni irány mellett, akár ellene.

Az 1895-ös év a „Takácsok” magyarországi pályafutásának legmozgalmasabb esztendeje. A nyitány „A Hét” hasábjain jelenik meg s a darab párisi betiltásának ürügyén csúfolódik a francia kultúrpolitikával és a párisi rendőrséggel. Érdemes teljes egészében idézni a névtelen szerzőt, aki cikkének „A veszedelmes takácsok” címet adta.

„Ez ugyan nem bohózat címe, de lehetne. A takácsok Gerhart Hauptmannak, a naturalista német írók egyik legjelesebbjének drámája, melyet a német színpadokon a legnagyobb siker mellett adtak. A párisi théâtre libre is szíre hozta, de csak egyszer. Az első előadás után hatóságilag be lett tiltva ennek a darabnak nyilvános előadása, hivatkozással a nemzetközi béke érdekeire, mely nagyon veszélyeztetve volna az által, ha az e darabnál szükséges porosz tisztí egyenruhákon valami baj találna történni. Azonkívül félnek a darab szocialista tendenciájától. A théâtre libre azonban segített magán és meghívott közönség előtt adta a darabot. Így a kecske is jóllakik és a párisi rendőrség is megóvta Európát a világ legvéresebb háborújától.” (A veszedelmes takácsok. A Hét, vol. 4, 1893, no. 25, p. 401.)

Hiába, a francia színháznak a zártkörű előadások rendezésében világhírű hagyományai vannak. Emlékezzünk csak a „Tartuffe”-re.

Az idézett rövid cikkben még úgy szerepel a „Takácsok”, mint „a naturalista német írók egyik legjelesebbjének drámája”, a színdarab művészi értékeit nem vizsgálja a szerző. A polgári irodalombírálatnak mindmáig leggyakoribb kifogása a darab ellen az, hogy széttöri a hagyományos színpadi kereteket és nem felel meg a művészi forma terén megkívánt követelményeknek. Ez a vád először Losonczi Lipót írásában jut kifejezésre, aki a Magyar Szemlében hosszabb értékelést ad Gerhart Hauptmannról, főleg a „Takácsok” és az időközben Németországban már szintén bemutatott „Hannele” alapján.

„A rendőrség és a legfelsőbb törvényszék miattuk (t. i. a „Takácsok” miatt) összeütközésbe kerültek egymással. A Reichsgericht úgy találta, hogy Hauptmann „A Takácsok” című műve nyilvánosan színre hozható, a rendőrség azonban betiltotta a darabot. Köller, az új porosz belügyminiszter, a képviselőház nyilvános ülésében köszönetet mondott a rendőrségnek energikus fellépéséért.” (Losonczi Lipót: Gerhart Hauptmann. I. Magyar Szemle, vol. 7, 1895, no. 26, p. 311.)

Eddig még csak a színmű külső történetével foglalkozik Losonczi, a következőkben azonban rátér a dráma elemzésére. Meggyőződése szerint a „Takácsok” rossz darab.

„Színdarabtól elsősorban cselekvést várunk, a mindennapi élet múltó jelenetei nem méltók arra, hogy drámában örökíttessenek meg.” (Losonczi Lipót: i. m.)

A darab érdemét csupán abban látja, hogy megismerkedünk néhány jellemmel, akiket oly találóan és élethűen mutat be Hauptmann, hogy szinte magunk előtt látjuk őket.

Cikke második részében Losonczi levonja azt a következtetést, amelyet később gyakran viszontlátunk polgári kritikusoktól. Ennek az érvelésnek az a lényege, hogy a „Takácsok” sikere a hivatalos hatalom kétbalkezes politikájának következménye.

„Habent sua fata libelli, és ha a porosz kormány nem félt volna olyan nagyon a „Takácsok”-tól, úgy azok már régóta a megérdemelt feledés örvényébe süllyedtek volna.” (Losonczi Lipót: Gerhart Hauptmann. II. Magyar Szemle, vol. 7, 1895, no. 27, p. 323.)

Losonczi írja a Fővárosi lapok előzetes beharangozását is a Budai Színkör bemutatója előtt. Kivonatossan ismerteti a darab tartalmát, sőt idézi a „Takácsdal” egy részletét is.

„A „Takácsok” nem színdarab, — kockáztatja meg a megállapítást, — mert nincs benne egyetlen kellék sem, ami Sophokles óta a dráma fogalmával együtt jár. Ami a darabnak abszolút történeti érdeket kölcsönöz, az ama rengeteg félelem, amely a könyv láttára az egész német hivatalos világot elfogta, és amely a fölforgatási törvényjavaslatban konkrét formát ölt.” (Losonczi Lipót: Gerhart Hauptmann. Fővárosi Lapok, vol. 32, no. 208, 1. 8. 1895, pp. 2415—2416.)

A napilapok közül természetesen a Népszava foglalkozik legintenzívebben a közelgő bemutatóval. Néhány nappal a Budai Színkör premierje előtt július 28-i és 30-i számában részletet közöl az V. felvonásból, a később nyomtatásban is megjelent Komor féle fordítás alapján. A közölt részlet előtt élesen támadja a német császárt a „Takácsok” betiltása körül játszott szerepe miatt.

„Nevezetes darab kerül előadásra a jövő hónap első napjaiban a budai színkörben. A darab címe „A takácsok”, szerzője Hauptmann Geró (!), németből magyarra fordította Komor Gyula hírlapíró. Ezt a darabot, amely a németországi takácsok rettenetes nyomoráról szól, kitiltották úgyszólván az összes német szín-

padokról, és pedig a „rettenetes” német császár egyenes parancsára. A hatalmas autokratának ugyanis nem tetszett, hogy a darabban előfordul egy passzus, amely úgy hangzik, hogy hiába mennek a takácsok a császárhoz panaszra, az füttyül a szegény emberek bajaira.” (Népszava, vol. 23, no. 91, 28. 7. 1895, p. 2.)

A közölt részlet egyébként Hilse apó és menyje, Louise szenvedélyes vitáját mutatja be azzal a jelenettel együtt, amelyben a rongyszedő Hornig szavaiból értesülünk a takácsok rohamáról. A július 30-i számban, anélkül, hogy ezt külön említénék, az ötödik felvonásból idézett szemelvény után szerepel egy kép a második felvonásból is: Jäger felolvassa a takácsok dalának egy részét s ezzel szinte tébolyult dühig fokozza az öreg Baumert és Ansoerge méltatlankodó haragját.

A Népszaván kívül a Pesti Hírlap is közöl a bemutató előtt egy jelenetet a III. felvonásból. (Pesti Hírlap, vol. 17, no. 204, 28. 7. 1895, pp. 14—15.)

Németül már az 1893-as berlini bemutató idején a magyarországi olvasók elé kerül a darab egyik részlete (Pester Lloyd, vol. 40, no. 54, 4. 3. 1893, p. 5.) Ez az első Hauptmann-szöveg, amely Magyarországon nyomtatásban megjelent. A magyarországi bemutató utáni napokban pedig a Volksstimme, a Népszava német nyelvű melléklete tárca rovatában augusztus 3 és augusztus 9 között mind az öt felvonásból közöl egy-egy részletet, köztük a „Weberlied” teljes szövegét.

Egyébként a Volksstimme is beharangozza a „Takácsok” készülő premierjét. „Dieses Schauspiel, das wegen seiner sozialen Tendenz vom Deutschen Kaiser auf allen deutschen Bühnen verboten wurde, wird am. 1. August in der Ofner Arena, nachdem Direktor Ignaz Krecsányi das Aufführungsrecht hiezu erworben, zum ersten Male gegeben werden. Insbesondere mißfiel dem deutschen Herrscher der folgende Passus in dem Stücke: Die Weber gehen mit ihren Beschwerden umsonst zum Kaiser, denn dieser pfeift auf deren Leiden. — Die Wahrheit so unverblümt coram publico zu hören zu bekommen, hat den autokratischen Beherrscher Deutschlands unangenehm berühren müssen, das begreifen wir.” (Die Weber. Volksstimme. Beilage zur Népszava, vol. 23, no. 91, 28. 7. 1895, p. 3.)

A jobboldali sajtó már a bemutató előtt tüzet nyit a darab ellen. A Népszava július 30-án cáfolja a Magyarország koholt hírét arról, hogy a darabot a színházban „szocialista izgatók” fel akarják használni tüntetésekre. A Magyarország cikkének a címe: „A szocialisták és A takácsok”, ugyanezzel a címmel reflektál a Népszava a támadásra.

»A „Magyarország” fenti cím alatt a következő hírt közli: Krecsányi színigazgató tudvalevőleg felvette műsorába Hauptmann Gerhart német szocialista színműíró „A takácsok” című darabját s azt most pénteken, augusztus 2-án elő is fogja adatni. A nemzetközi szociáldemokrata párt értesülve „A takácsok” színrekerüléséről minden lehetőet elkövet, hogy a munkások közül minél többen nézzék meg az előadást. Ezt a darabot, mely tudvalevőleg a németországi takácsok nyomoráról szól, a német császár parancsára kitiltották az összes német színházokról. A szocialista szellemben írt irodalmi becsú színmű előadása alkalmával a szocialista izgatók tüntetést akarnak rendezni a színházban, természetesen a darab mellett. A rendőrség értesülve a szocialista tüntetések ezen új módja felől, megtette az intézkedéseket a tüntetések elhárítására. Mindazonáltal biztosra vehető, hogy a budai színházban „A takácsok” előadása nemcsak művészeti, de rendőri szempontból is érdekes fog lenni. — Mi szocialisták — mint minden művészetnek barátjai — el fogunk ugyan menni „A takácsok” előadására, de ott tüntetni, akár a darab mellett, akár ellene, eszünkben sem volt, annál inkább is nem, mert mi ha tüntetünk, úgy nagyobb jelentőségű és fontosabb eseményeknél tesszük ezt. A „Magyarország”-

nak pedig tanácsoljuk, jövőben alaposabb információkat beszerezni, mielőtt ily rémhíreket ereszt világgá.» (A szocialisták és „A takácsok”. Népszava, vol. 23, no. 93, 30. 7. 1895, p. 4.).

A polgári lapok közül ezekben a napokban a Pesti Hírlap foglalkozik legtöbbször a „Takácsok”-kal. Július 31-én érdekes hírt közöl arról, hogy a Budai Színkör igyekszik a díszletekkel is nagyszabásúvá tenni a premiert, a többi között a megfelelő jelenetekben eredeti szövszék szerepel a színpadon. A következő napon a lap hírt ad a főpróbáról is.

A Pesti Napló a bemutató reggelén többhasábos tárcában, a címlapon ismerteti Gerhart Hauptmann eddigi pályafutását, beszél négy korábbi darabjáról (Napfelkelte előtt, A béke ünnepe, Magános emberek, Crampton mester), majd elemzi a darabot, elsősorban a politikai vonatkozásokat emelve ki. (Kazár Emil: A Takácsok. Hauptmann Gerhart drámája. Pesti Napló, vol. 46, no. 209, 2. 8. 1895, pp. 1—3.).

A bemutatót követő színi kritikából megállapítható, hogy a Népszaván kívül egyes polgári lapok is a darab mellé állnak, főleg azok, amelyeknek színi kritikásai helyeslik a modern irányzatokat. A Magyar Hírlapban Bródy Sándor egész oldalas vezércikkben méltatja Gerhart Hauptmannt és a német naturalista színház jelentőségét, erélyesen védelmére kel a „Takácsok”-nak, visszautasítja azt a vádat, hogy a darabnak nincsenek művészi kvalitásai. A vezércikk mellett ugyanabban a számban nagyterjedelmű belső cikk, színházi kritika is található. A szerző szintén jelentős író, Lovik Károly. Lovik hangsúlyozza, hogy a fiatal német költő ebben a művében a munkások oldalára áll, a siker és a nagy hatás azonban nem kizárólag politikai tényezőknek köszönhető, hanem az új irány diadalát jelenti a modern drámában. A Pesti Hírlapban Béli Izor tárcája előbb korrajzot ad a sziléziai takácsok helyzetéről a negyvenes években, majd ismerteti Gerhart Hauptmann eddigi pályafutását, a „Takácsok” mondanivalóját, művészi eszközeit és a színészek játékát. A szokásos módon hűvösen tárgyilagos a Pester Lloyd, mely hivatkozik arra, hogy a darabbal már foglalkozott a berlini és a bécsi bemutató kapcsán is. Ír arról, hogy a karzat munkásokkal volt teli, akik lelkesen ünnepelték Hauptmann-t, a színészeket, a színházat és hazafelé a munkás Marseillaise-t énekelték. A Pesti Napló, a Budapesti Hírlap, az Egyetértés kiemeli, hogy a közönség két pártra szakadt és hogy a vasárnapi előadáson tüntetésektől tartanak. A Budapesti Hírlap szintén a közönség magatartása miatt aggódik. A Fővárosi Lapok a darab művészi értékét is kétségbe vonja.

„A cenzúra a modern államnak egy intézménye, mely középszerű és rossz daraboknak reklámot csinál. A „Takácsok” is a cenzúrának köszönheti hírét, de Hauptmann ezért nem tehet, csak úgy mint Zola, ártatlan abban, hogy egy római szent kongregáció csinálja néki a hangulatot. A „Takácsok”-tól félnek a rendőrök, akár az ördögtől. (Molnár Géza: A Takácsok. Fővárosi Lapok, vol. 32, no. 210, 3. 8. 1895, p. 2443.).

A recenzió szerzője kifejti, hogy a „Takácsok” művészileg nem jó darab s a tartalmi ismertetés után megállapítja:

„... nekünk mindnyájunknak — gazdagnak, szegénynek — ez a darab ép oly idegen, mint a laikusnak a wagneri zene. Lárma, lárma. Ennek visszhangjakép a karzaton tapsolt is minden Kraftausdrucknál egy csomó munkás és gyerek, akinek hívására aztán Krecsányi megjelent a függöny előtt.” (Molnár Géza: i. m.).

Komor Gyula fordítását megdicséri, súlyos kifogásai vannak azonban Krecsányi rendezése ellen. Dörgedelmes kirohanásait így fejezi be:

„Ha az igazgatók, ahelyett, hogy a „Takácsok”-at színrehoznák, péküzletet

nyitnának, nemesebben cselekednének, — a színműirodalom haszna pedig egyforma lenne.” (Molnár Géza: I. m.)

Nem ilyen durva, de ugyancsak elutasító liberális folyóiratunknak A Hétnek a reagálása. A Hét 32. számának címlapján Gerhart Hauptmann képét láthatjuk s Kóbor Tamás, a lap kritikusa így ír: „Aki furcsának találja, hogy a szenzációs hatású német drámaíró asztétikusan összeszaradt vonásait virágos keretben mutatjuk be, olvassa el a múlt szombati újságok vezércikkeit, tárcáit, entrefileit és összesrovatait és nem fog többé a mi képünkön csodálkozni. A nyári szerkesztők babérrá változtatták a lap papirost, mely rendelkezésükre állt s magatartásukkal úgy körülfogták, mint a repkény a száraz karót. A nagy dicsőítésre pedig okot szolgáltatott, hogy Budán színrehozták a Takácsok-at, ezt a hírhedt darabot, mely a szocialistáknak tetszik, a német császárnak pedig iszonyúan visszatetszik.” (Kóbor Tamás: A Takácsok. A Hét, vol. 6, 1895, no 32. pp. 515—516.)

Kóbor a darabot művészi szempontból szintén rossznak, elhibázottnak tartja. Szerinte Hauptmann csak fotografál, a „Takácsok” öt felvonása öt nyomortabló.

„A „Crampton mester” címszereplőjének delirium tremens felé vezető útja ill. ez út aprólékos rajza éppenúgy megkapja az alkoholistákat, mint a „Takácsok” a szocialistákat, de — hála égnek — kevesebb az alkoholista mint a szocialista” — támadja meg kissé meglepő képzettársítással a cikk szerzője Hauptmann másik darabját is.

„A különös csak az, hogy akik a „Takácsok”-ban a forma souverain megvetését dicsőítik, azok többi darabjaira rámondják, hogy gyengék, pedig éppen csak a császári rosszallás hiányzik, hogy éppoly kitűnőek legyenek... Új, bár nem eredeti, tartalmas, anélkül, hogy mondanivalója volna... Amiért Hauptmann budapesti rajongói rajonganak, nem Hauptmann, hanem a szociális frázis.” (Kóbor Tamás: i. m.)

A Népszava színi bírálata név nélkül jelent meg, de határozott elvi vonalvezetésével, szempontjainak sokoldalúságával kiemelkedik az esztendő Hauptmann irodalmából s mint az első magyarországi Hauptmann-ősbemutatóról szóló legnívósabb írás, megérdemli a szözszerinti közlést.

„A német drámaírodalmat is megcsapta a modern áramlatok szele. A limonádé-ízű, érzékeny történetek, szentimentális emberek hazájában új tehetségek támadtak, akik az eltaposott irodalmi utakról új ösvényre léptek, habár ezáltal kitétek magukat a reakció és az ósdi maradiság minden kellemetlenségének és üldözésének. Hauptmann Gerhart talán a legjobban érzi annak a mindent elnyomni és szabad gondolkodást eltiporni akaró hatalomnak nyomását, mely ellensége minden haladásnak és amely meg akarja akadályozni, hogy az élet maga valóságában a színpadra vitessék. Maga a német császár is pártjára állott ennek az áramlatnak s császári tekintélyének egész súlyát latba vetette, hogy Hauptmann Gerhart műve a színpadon ne érvényesülhessen.

„De a hatalom erőlködése nem volt képes „A takácsok”-at meggátolni abban, hogy diadalmas körúttát Európa színpadain meg ne tegye, ámbár majd mindenütt akadályokat gördített útjába a rendőrség.

„S e körútjában eljutott mihozzánk is a magyar közönségnek ma este nyílt először alkalom, hogy a darab mozgalmas jeleneteiben, hatalmas nyelvezetében, a németországi takácsok megrázó nyomorának mesterei festésében gyönyörködjék. Az igaz, hogy a darab nem a budai szellős aréna rozoga színpadán lett volna hivatva élénk lépni, de hát ki tehet arról, hogy a nemzeti színház vezetősége szívesebben hódol

a könnyű párisi bohózatok immár túlságig vitt kultuszának, mint az ily komoly, új irányba törő színpadi alkotások kultiválásának?

„Pedig a nemzeti színház művészeinek igen szép alkalom kínálkozott volna művészetük csillogtatása, mert „A takácsok” bővelkedik hatásosabbnál hatásosabb jelenetekben s a szerepek egytől egyig az életből vett alakokat, húsból és vérből álló embereket állítanak elénk, a maguk őseréjében s a hatást csak fokozza annak a meztelen valónak az igazsága, mely az egész darabban nyilvánul s amely miatt a szerzőnek oly sok kellemetlenséggel kellett még a minap is megküzdeni.

„Íly körülmények között a magyar színpad talán soha sem lett volna abban a helyzetben, hogy „A takácsok”-at a közönségnek bemutatassa, ha Krecsányi Ignácnak, a budai színikör ötletekben gazdag és ambiciózus igazgatójának eszébe nem jut, hogy a darabot színházában előadassa. S ha az előadás nem is hasonlítható össze a nemzeti színházban megszokott magas színvonalú előadásokkal, a gondos rendezés s a rendelkezésre álló művészi anyag ügyes felhasználásával Krecsányi is derék munkát végzett s kívánjuk, hogy mai vállalkozását sohase legyen oka megbánni. (Krecsányi tudvalevőleg mint a budai színikör igazgatója, állami szubvenciót élvez.).

„A takácsok”-at inkább korrajznak, mint egységes drámai műnek tekinthetjük, mert egész meséje abból áll, hogy a porosz-sziléziai takácsok megunván a nyomort és éhséget s előljáróik s munkaadóik embertelen bánásmódját, fellázadnak elnyomók ellen s vérük ontásával igyekeznek bebizonyítani egy jobb lét után való elszánt törekvésüket. Mint a Vulkán tüze, úgy csap ki belőlük a hosszas elnyomatás után az emberi jogok tudata s féktelen folyást engednek szenvedélyeiknek a végtelen kínok után.

„A gőgös gyárosokat elűzik, házukból kihányják a bútorokat, törnek, zúznak, s ők, akik azelőtt a nagy ínségben kutyájukat ölték le s annak húsát fogyasztották, most mámorosan dicsekednek, hogy a nemes urakéhoz hasonló étellel tölthetik meg gyomrukát. Megdöbbenő a nyomornak ez az óriási nagysága, amely báránytürelmű embereket úgy ki tudja hozni sodrából s a gyáva elnyomó retteget menekül a lánczát letépett nép dühe elől.

„S mi hozta létre e nagy változást? Kik voltak ennek a földhöz ragadt népnek vezetői? Egy kiszolgált katona: Jäger és egy megrendszabályozott munkás: Bäcker állanak a tömeg élén; előbbi, mikor a katonaságtól visszakerül nyomorgó földije közé, általános bámolat tárgya. Hogyne, hisz tisztességes ruhával, sőt pénzzel is rendelkezik, a szegény takácsok szinte büszkék rája, hogy földijük milyen magasra vitte, hisz a százados szolgája volt. A másik, Bäcker, az első, aki a kizsákmányoló Dreissiger gyárosnak megmondja az igazat s ez a jelenet az első felvonásban igazán hatásos. Az öreg Baumert, aki egész életén át megadással tűrte a nyomort és a megaláztatást, mohón hallgatja a takácsok dalát, amelyet a katonaviselt Jäger hozott magával. Ez a dal hatásában vetekedik a Marseillaise dallamával s ez a dal ébresztette fel a sziléziai takácsokat lealázó állapotukból. Kitűnő alak Pfeiffer, a gazdag gyáros farkcsóváló hivatalnok, akinek örül a lelke, ha urának hasznót hajthat a munkások nyúzása árán, továbbá az öreg Hilse, aki életének alkonyán már nem tartja érdemesnek a jövőért küzdeni s minden reményét a túlvilág üdvösségébe veti. Ennek fia, Gottlieb, sem vesz részt a mozgalomban, amiért felesége megvetéssel sújtja és gyávának nevezi s ő, a gyöngye asszony a takácsokhoz rohan, hogy kivegye részét a küzdelemből. De azért mikor Gottlieb a katonaság sortüzének dördülését hallja, egyszerre felébred benne a férfi s öreg apját odahagyva, a harcolókhoz csatlakozik.

„Dreissiger, a gazdag gyáros mintaképe a telivér burzsoának, aki a saját zsebében kívül más érdeket nem ismer. Szívtelen és gonosz, a pénz és vagyon elvakította s a munkásnépben csak eszközt lát a saját jólétének és vagyoni gyarapodásának emelésére. Gyermekének nevelőjét, ki elnyomott munkásoktól nem bír némi rokonszenvet megtagadni, nyomban elbocsátja. Szinte ráismerünk, mikor először megszólal s úgy tetszik, hogy ezt az embert nagyon sokszor láttuk az életben, annyira hű és igaz minden szava, mozdulata. S ilyen a darab minden alakja. Hauptmann a jellemfestés egyik legnagyobb mestere a modern drámai irodalomban.

„A darab a takácsok győzelmével végződik, az elszánt munkásnép kiveri a katonaságot is s bár sokan közülük életüket áldozzák fel a harcban, a tömeg újjongva hömpölyög tovább, hogy mindenütt, amerre takácsok vannak, lángba borítsa a határt s kiverje a zsarnok és kegyetlen kizsákmányolókat. A darab hatása főleg abban rejlik, hogy azt a kort, amelyben játszik és annak a kornak az embereit a maguk sívár valójában, a naturalizmus erőteljes vonásaiban állítja elénk. S a szocializmus, mely mindenben, tehát a művészetben is az igazságot, a valót, a természettest keresi, Hauptmann Gerhartnak köszönettel tartozik azért, hogy a proletárok és az elnyomottak nagy csatáját, a tőke és a munka közti harcot a színpadra vitte.

„A ma esti premier egyike volt a legviharosabb színházi estéknek, melyek valaha magyar színpadon lezajlottak. Olyan tapsviharak zúdultak föl egyik-másik hatásos mondat hallatára, hogy csak úgy rengett bele a rozzant fabódé, melynek előadó személyzete újból bebizonyította, hogy magasabb művészi feladatokban is megállja a helyét. Az igaz, hogy a felzúgó tapsviharakba néha erős pisszegés is vegyült, mert bizonyos körök ezzel akarták a darab sikerét ellensúlyozni, de azért a darab óriási sikerét ezek a pisszegések nem gátolhatták meg. A takácsok dalát a harmadik felvonás végén oly hatással énekelték, hogy azt meg kellett ismételnünk s azután viharosan hívták Krecsányi Ignác igazgatót, akinek a darab színrehozatala és jeles rendezése köszönhető. Vele együtt megjelent a fordító is. A fordítás elég jó, de a sziléziai takácsok német dialektusát nem lehet magyar nyelven visszaadni. A szereplők egytől-egyik megállták helyüket, közülük többen művészi magaslatra emelkedtek. Elsősorban Szathmáryt kell megemlítenünk, vele együtt osztoztak a sikerben Csiky, Raskó, Kovács, Réthey, Haraszty Hermin, Törökné és Krecsányi Vera. A darab remélhetőleg még sok estén fogja a budai színikört megtölteni”. (A takácsok. Színmű öt felvonásban. Írta Hauptmann Gerhart. Először adatott a budai színikörben 1895 augusztus 2-ikán. Népszava, vol. 23, no. 98, 3. 8. 1895, pp. 5—6.)

A cikkből világosan megállapítható, hogy a darabnak komoly sikere volt és hogy Bánffy miniszterelnök közbelépése nélkül sokáig műsoron maradhatott volna.

Az általános szokástól eltérően a napisajtó a második és a harmadik előadás után is foglalkozik a „Takácsok”-kal. Augusztus 4-én a Magyar Hírlap arról számol be, hogy a darab a második napon is sikert aratott, az Egyetértés meglegedését fejezi ki azon, hogy a közönség szombaton este csöndesebben viselkedett, a Pesti Hírlap pedig arról vitatkozik, hogy a piros zászló, amelyet a takácsok meglengetnek a harmadik felvonás végén, tulajdonképpen anakronizmus, hiszen a negyvenes években a peterswaldai takácsok még nem ismerték a vörös szín jelentőségét. A Volksstimme válaszol a Neues Pester Journal előző napi támadására.

„Gerhart Hauptmann's „Weber” haben vielleicht in keinem anderen Lande so wie ein Blitz aus heiterem Himmel gewirkt, als in Ungarn. Bei uns in Ungarn, wo die verehrliche Bourgeoisie vom Sozialismus nicht einmal eine Ahnung hat, war es vorauszusehen, daß sie ganz entsetzt dreinschauen wird, wenn sie von einem

Dichter, den Sozialismus, d. h. die Wahrheit auf den Brettern, die die Welt bedeuten, sehen wird. An anderer Stelle erwähnen wir bereits die Stimmung der bürgerlichen, Blätter, aber, dessenungeachtet können wir unseren Lesern nicht vorenthalten, eine Stelle aus der Rezension des N. P. J. über die Aufführung der „Weber“ wörtlich mitzuthemen. Nachdem der Rezensent alles erdenklich mangelhafte an dem Stück entdeckt hat, läßt er sich folgendermaßen aus:

„Daß der Inhalt des Stückes leider wahr ist, ist eine Tatsache, die wohl jeder schmerzlich empfindet. Aber es ist eine Grausamkeit des Dichters, daß er die vielen einzelnen Fälle von Härte und Ungerechtigkeit des Schicksals uns in dieser dichten, von keinem Lächeln der Heiterkeit unterbrochenen Kette vorführt, Schlag auf Schlag, in der deutlich erkennbaren Tendenz, uns ohne sein eigenes Hinzuthun, lediglich durch die Macht der Thatsachen, durch die raffinierte Häufung von Bildern des tiefsten Elendes zu erschüttern.“ (Eine ehrliche Unverfrorenheit. Volksstimme. Beilage zur Népszava, vol. 23, no. 99, 4. 8. 1895, p. 2.)

A Volkstimme címe nagyon találó, ez valóban „becsületes arcátlánság”. A cikk a továbbiakban méltán gúnyolódik a Neues Pester Journal publicistájával, akinek nyilván jobban tetszenek a könnyed francia vígjátékok, mint a Takácsok” kemény igazsága.

„Das ist dreist, aber es hat den Vorzug, ehrlich gesagt zu sein. Es ist also Alles so, — leider — wie Gerhart Hauptmann das Elend der Arbeiter zeichnet, aber grausam ist es, der Bourgeoisie den Spiegel vorzuhalten und sie an ihrem eigenen Verbrechen zu erschüttern. Die französischen schlüpfrigen Dramen sind viel amüsanter. Dort begegnet man keinen abgezehrten, zerlumpten Menschen, dort sind die übermüthig-frivolen Väter, Mütter, Schwestern, Brüder, Töchter und Söhne zu sehen, die in Seide gekleidet das wahre Leben der Bourgeoisie wiedergeben. Pfui, wie kann ein Dichter arme, durch Hunger zur Verzweiflung getriebene Weber den zarten Nerven der Bourgeoisie vorführen. (Volksstimme: i. cikke).

A Népszava egy másik közleményében idézi a burzsoá sajtót, mely korábban azt állította, hogy Budapesten — eltekintve néhány izgatótól — nincsen talaja a szocializmusnak. Most bizonyítja, hogy a szocialista tanok a burzsoázia népbolondító propagandája ellenére egyre terjednek a fővárosban, még pedig ugyanazokból a polgári lapokból vett szemelvényekkel, amelyek a „Takácsok” sikerének hatására megkongatták a vészharangot. A cikk így fejeződik be:

„E szemelvények fényes tanúbizonyságai annak, hogy — nincsenek szocialisták Budapesten. Igenis vannak és folyton nő a számuk; a „hazafias” gyászvitéznek pedig nagy a részük a szocializmus terjesztésében. A tegnapi előadása „A takácsok”-nak ezt bizonyítja és azt, hogy a szociáldemokratáknak igen erőteljes a — tenyerük. E körülményre különösen felhívjuk a „szocialista-írtók” figyelmét”. (Nincs már Budapesten szocializmus. Népszava, vol. 23, no. 99, 4. 8. 1895, p. 4.)

A második előadás után a rendőrség megtiltotta, hogy a színpadon a vörös zászlót lengessék. A Magyar Hírlap tudósít arról a felzúdulásról, amellyel a harmadik előadás közönsége fogadta a vörös lobogó elmaradását. A Népszava hangot ad a tömegek felháborodásának.

»A „Takácsok” első előadása alkalmával, ahogy azt a darab előírja — a harmadik felvonás végén, midőn a takácsok a „Vértörvényszék indulót” éneklük, egy vörös zászlót is lobogtattak a színpadon, a mi a közönséget óriási lelkesedésre hangolta. Ez — úgylátszik — elrontotta az állammentők gyomrát. Mint értesültünk, a rendőrség felszólította Krecsányit, a budai színikör igazgatóját, hogy a vörös zászlót többé ne vitesse a színpadra. Így a szombati és vasárnapi előadáson már

egy nagy asztalterítőt láttunk Jäger Móricz kezében lobogni a vörös zászló helyett. Természetesen a darab e hatásos jelenete egészen elvesztette hatását. Irgalmatlan kritikáját képezi a mai társadalomnak, a mai rendszernek, valamint a rendőrségnek, hogy oly cudarul fél a vörös zászlótól, a harc, a szabadság szimbólumától, amely mégis küzdelemre fogja vezetni a munkásokat. Nagyon rosszul áll a jó burzsoázia szénája, ha még a vörös zászlótól a színpadon is fél.” (A megvadult bikák. Népszava, vol. 23, no. 100, 5. 8. 1895, p. 2.) Néhány nappal később a Volksstimme csaknem szószerint közli ugyanezt a cikket németül. (Die Stiere sind wild geworden. Volksstimme. Beilage zur Népszava, vol. 23, no. 105, 9. 8. 1895. p. 1.)

Érdekes értesülést közöl a Pesti Hírlap arról, hogy egy bécsi úr szerint a bécsi magyarok budapesti kirándulásra készülnek, hogy megtekinthessék a „Takácsok”-at Budán. (A Takácsok vasárnap. Pesti Hírlap. vol. 17, no. 212. 5. 8. 1895, p. 4.)

Egy másik napilap megírja, hogy Berlinben az ősz folyamán eléri századik előadását a darab s a centenáris előadásra a német fővárosba utazik a jelenleg Rügen-szigetén tartózkodó költő. (A Takácsok Berlinben. Magyar Hírlap, vol. 5, no. 212, 6. 8. 1895, p. 5.)

Az első előadások sikere után a Népszava újabb cikke ezúttal azt veszi első-sorban szemügyre, hogyan reagált a polgári sajtó a „Takácsok”-ra és kirobbanó sikerére. A telivér burzsoá lapoknak nem tetszett a darab, osztályosztónuk pontosan megsúgta nekik, hogy veszélyes a tőkésék érdekeire. Ezzel magyarázza a cikk írója, hogy még azok a lapok is (pl. Magyar Hírlap), amelyek fejet hajtanak a darab kvalitásai előtt, támadják a szociáldemokratákat azért, mert a „Takácsok” sikerében világnézetük igazolását látják. Pedig a Hauptmann-színmű valóban azt bizonyítja, hogy nagy szükség van a szociáldemokrata agitációra és szükséges a szociáldemokrata szervezkedés.

„A gondolkodó munkás megtanulhatja „A takácsok”-ból, hogy az éhségben és tudatlanságban felnőtt tömeg, ha nincsen egy eszme, mely vezessen, ha nincsenek egy eszmének szolgálatába szegődött férfiak, akik közülük menjenek és felvilágosítsák, ha egyszer megunta végtelen nyomorát: rombol és gyűjtogat. A szociáldemokrácia éppen ezt akarja elkerülni. A tömegeket szervezi, felvilágosítja, éretté teszi egy nagy szellemi küzdelemre, de óva inti az erőszakoskodásoktól, a forradalmi puccsoktól, amelyek, mert hirtelen jönnek, mert a nagyobb hatalom ellen irányulnak, csakis a nyomorgók leveretésével végződhetnek.» (A takácsok. Népszava, vol. 23, no. 101, 6. 8. 1895, pp. 2—3—).

Rendkívül érdekes és jellemző a cikk érvelése. Jól látható benne, hogyan siklik át az 1895-ös Népszava, amely pedig még radikálisabb hangokat üt meg, mint a későbbi években, az eredetileg helyes állásponttól a tömegmegmozdulások helytelenítésébe, a forradalmi erők leszerelésének igentlésébe. A cikk szerzőjénél nyilván taktikai szempontok is szerepet játszanak, de a befejező részből már teljesen a szociáldemokrácia megalkuvó szárnyának a burzsoáziával egyezkedő hangja hallatszik:

„A budapesti munkások ezzel a magatartásukkal (hogy ti. a „rombolás jelenetei”-nél csak gyéren tapsoltak) bebizonyították, hogy távol állnak az anarkista tanoktól, hogy egyedül a szociáldemokráciának a békés előrehaladást, tömör szervezkedést, felvilágosítást hirdető tanaival értenek egyet. Elsősorban a szocializmus eszméinek műve ez és másod sorban azoknak az érdeme, akik annak értelmezésére a leghivatottabbak.” (Népszava i. cikke).

A konzervatív Magyar Szemle intézte a „Takácsok” színrevitele ellen talán a legdühösebb, de mindenesetre a leggroteszkebb támadást. Maga a felelős szerkesztő, Kaposi József rohant ki Krecsányi és a Budai Színkör ellen „Hétről-hétre”

című tárcájában, nem is a színházi, hanem a politikai rovatban. A támadásra ürügyet e rendőrségi hír szolgáltatott: Gucker Károly kispesti cipésmester, aki nagy nyomorúságban élt albérlőként egy gazdag hentesmester házában, nem tudta megfizetni az esedékes házbért, s mivel halasztásért hiába könyörgött, kiirtotta családját, majd önmagával is végzett. A cikk, amelynek éle eddig a lakbéreket emelő háziurak ellen irányult, most váratlan fordulatot vesz:

„Az örületbe jutott, elvadult emberek ma még többnyire csak magukban és családjukban tesznek kárt, de hogy féktelen dühük, romboló hajlamuk idővel más irányt vegyen, arra már nemcsak az idegenből jött szocialista izgatónak a tőke ellen fölhangzó lázító beszédei tanítják ki őket, hanem az államilag segélyezett budai szinkör sziléziai „Takácsai” is.

„Krecsányi, — úgy mondják, — jó fogást csinált, mikor Gerhart Hauptmannak „A takácsok” című színművét előadásra megszerezte. Régóta nem volt már ilyen jövedelmező kassza-darabja.

„A takácsok” tartalmát és tendenciáját jól ismerik a „Magyar Szemle” olvasói. Pár hét előtt külön cikkben foglalkoztunk vele s így nem szükséges több szót reá vesztegetni. Elég az hozzá, a darab éhező, nyomorgó munkásokat s embertelen gyárosokat állít szembe s egyik felvonásban a munkások elverik a csendőröket, bántalmazzák a papot és a gyárost, rabolnak, pusztítanak...

„A német császár fölmonda a berlini „Deutsches Theater” udvari páholybérletét, mert ott e darabot előadták.

„A takácsok” tendenciája nyilván a lázítás s ezt hasonló színművekkel a munkásoknál könnyen el lehet érni, amiről mindjárt a premiér karzati közönsége is fényes bizonyosságot szolgáltatott.” (Tankréd: Hétről-hétre. Magyar Szemle, vol. 7, 1895, no. 33, p. 384.)

Hogy pontosan milyen körülmények között zajlott le a „Takácsok” letiltása a színpadról, arról hűsz esztendővel később maga a legilletékesebb tanú részletesen nyilatkozott. Krecsányi Ignác Az Érdekes Újságban 1915-ben töviről-hegyire elmeséli az augusztus 2-i bemutató minden előzményét, kezdve attól, hogyan hívta fel a figyelmét Komor Gyula a darabra, a diszletezés nehézségein, a Balassagyarmat vidékéről szállított eredeti szövegszékek beszerzésén keresztül az első előadások tomboló sikeréig. Cikke második részében tér rá az betiltás körülményeire.

„Augusztus tizennegyedikén rendkívüli vendég tisztelte meg előadásomat. A függöny első felgördülte után a színpad mögül kellemes meglepetéssel láttam, hogy a baloldali proscenium-páholyt báró Bánffy Dezső kegyelmes úr, akkori miniszterelnök foglalta el nejével és kis leánykájával.

„— Jó jel! — gondoltam. — Darabom már a miniszterelnök figyelmét is magára vonta. Holnap bizonyára a többi miniszterek is követni fogják elnökük példáját.

„Ő kegyelmessége látható figyelemmel és érdeklődéssel nézte végig a darabot”. (Krecsányi Ignác: Régi dolgok — régi színészetről. Érdekes Újság, vol. 3, 1915, no. 27, pp. 38—39.)

A továbbiakban Krecsányi elmondja, hogyan hívták levélben másnap a miniszterelnöki palotába, hogyan hervadtak el egy csapásra azok a naív reményei, amelyeket a miniszterelnöki dicséretéről táplált, s amelyek már egészen odáig terjedtek, hogy titokban az állandó budai kőszínház felépítéséről álmodozott.

„— Igen, tegnap este is ott voltam! — vágott közbe a kegyelmes úr. — Megnéztem azt a híres darabot.

„— Ugy-e bár, nagyszerű darab, kegyelmes uram? Remélem, hogy ezt a darabot nagyon sokszor...

„— Elő fogja adni, azt hiszi, igazgató úr. Nos hát éppen ezért hívtam önt! — mondta komolyra változott hangon. — Az a darab egy szociális munka, amely izgatja, lázítja a népet. Tisztességes darab az, amelyben egy léha, dologkerülő meszterlegény, egy a katonaságtól szabadságra bocsátott közbaka a város rendőrfőkapitánya előtt a padlóra sercent? Pfuj! Ismerem az ön szintársulatának több tagját. Főispán koromban Csiky László, ki most önnél van, gyakran ebédelt asztalomnál. Látom, hogy mind szorgalmas, tehetséges, derék egyének. Kár, hogy ön ilyen szennyes darabra fecsérteti idejüket és tehetségüket.

„Bámulatomban, ijedtemben leesett az állkapcám.

„— De kegyelmes uram... ezer bocsánat... hiszen Hauptmann... a berlini színpadok... a német nagy intelligens közönség... a magasztaló hangon írt kritikák! — hebegtem össze-vissza a hetedik mennyországból pottyánva le.

„— Mindegy! Azt a darabot nem szabad önnek többet adnia... Azaz, hogy hát... én nem tiltom be... csak kívánom, hogy ne adja többé... Sőt ajánlom, hogy már ma levegye a műsorról.

„— Kegyelmes uram, — mondtam nagynehezen összeszedve magamat, — ne méltóztassék azt kívánni, hogy a darabot ma levegyem. A jegyek nagy része már el van adva. Aztán ma ünnep is van. Ha valahogy kipattan, hogy a darab be lett tiltva, azaz, hogy... ezer bocsánat... lett le kívánva... szétszedik azt a deszkaszínkört.

„— Hm!.. Hm... Ebben igaza lehet! — mondta a kegyelmes úr rövid gondolkodás után. — Jól van. Tehát ma még adja. Hanem holnap aztán okvetlenül levegye.

„— Persze, hogy leveszem, kegyelmes uram, természetes, hogy leveszem. Már hogyne venném le? —.. De.. ezerszer bocsánatot kérek... az én anyagi veszteségem.. a károm...

„— Jöhet idő, amikor kárpótolni fogom önt. Legyen nyugodt. Azonban még egyet. A köztünk történt beszélgetésről ne tessék senkinek egy szót sem szólni, nehogy ebből valami a nyilvánosság elé kerüljön.

„— Dehogy kerül, kegyelmes uram, dehogy kerül!... A világ minden kincséért sem kerül. Örök titok marad! — mondtam meghajolva s lehangoltan távoztam a teremből.” (Krecsányi Ignác: i. m.)

Nehezen lehet megállapítani, hogy Bánffy ostobasága vagy gyávasága volt-e nagyobb. Jellemző ennek az embernek az esztétikai tájékozottságára, hogy számára egy darab megítélésének döntő szempontja lehet: kiköptek benne a főkapitány színe előtt. A miniszterelnök még ahhoz is gyáva volt, hogy a külföldi példákhoz hasonlóan legalább a nyílt betiltás ódiumát vállalja.

Gúnyosan jegyzi meg Krecsányi az emlékezés végén:

„... az anyagi veszteségért és káromért ígért kárpótlással is úgy jártam, mint „Bánk bán” Peturja, aki a második felvonásban többek között így méltatlankodik: „... Minket pedig az aranyhegyek zacskóba zárt szelével bocsátottak útnak...” Íme ezért vettem én le műsorumról „A takácsok”-at Budán, az Úr születésének 1895-ik esztendejében. (Krecsányi Ignác: i. m.)

Hozzátéhetette volna: Nagy-Boldogasszony ünnepének hála, a kegyelmes úr még egy utolsó előadást engedélyezett.

A Népszava — mely, annak ellenére, hogy Krecsányi diszkréciót ígért, hamarosan nyomára jutott a nyílt titoknak — keményen megbélyegzi Bánffy eljárását:

„Hauptmann Gerhart színdarabját „A takácsok”-at Magyarországon ugyanaz a balsors érte, mint amelynek Németországban lőn részesévé, csak hogy ott a császár

tiltotta el merő félelemből a darabot, míg nálunk egy általánosan elismert tökfilkó kívánatára vették le a műsorról. A dadogó kegyelmes úr, a miniszterelnökök legtehetségtelebbike, Bánffy, aki lakájtermészetével leginkább a bécsi rezidencia előszobáiban szeret hajlongani, néhány nap előtt látogatásával tisztelte meg a budai színikört, hogy megnézze „A takácsok” előadását. A darab nem tetszett neki. Nem csuda. „A takácsok” megértéséhez szükséges volna egy csöppecske ésszel bírni, — amint egy magyar miniszterelnöknél hasztalan keresünk. Az előadás után a gyáva szocialistafaló magához hívatta Krecsányi direktort és megkérte, hogy ezt az istentelen darabot többé ne adassa elő.” (Ostoba gyávaság. Népszava, vol. 23, no. 114, 17. 8. 1895. p. 3.).

A lap kemény szavakkal ítéli el a direktor megalkuvását, s azokat a lapokat, amelyek tapsolnak a miniszterelnök ténykedésének.

A „Juvenal” álnéven író Iványi Ödön, a neves író megvádolja Bánffy miniszterelnököt, hogy a „Takácsok” betiltásával megsértette az 1848: XVIII. t. c.-t, amely a sajtószabadságot iktatta törvénybe.

„Szinte megdöbbenő, hogy a törvénybe cikkelyezett sajtószabadságot az uralmon levő hatalomnak épen az a képviselője sértette meg a legvakmerőbben, akinek elfoglalt állásánál fogva legelső sorban lett volna kötelessége a törvényt tisztelni, respektálni.” (Juvenal: Cenzura. Népszava, vol. 23, no. 120, 23. 8. 1895, pp. 2—3.)

A Népszava és a Volksstimme később még néhányszor visszatér az ügyre. Pár nappal később megemlítik, hogy a Bánffy által betiltott „Takácsok” színre kerül a brüsszeli Alhambra színházban. Utóbbi lap ezzel kapcsolatban Bánffyt „der Deutsche Kaiser en miniature” -nek nevezi. (Volksstimme. Beilage zur Népszava, vol. 23, no. 123, 25. 8. 1895, p. 3.) Pár nappal a brüsszeli bemutató után beszámol a Volksstimme az előadás nagy sikeréről, melyre zúfolásig megtelt Brüsszel legnagyobb színházának nézőtere. Amikor Komor Gyula fordítása könyvalakban megjelenik, a Népszava azzal ajánlja a közönségnek, „pótolják azt, amit a kegyelmes úr bölcs (!?) belátása megvont tőlük”. (Csak azért is „A takácsok”. Népszava, vol. 23, no. 126, 28. 8. 1895, pp. 5—6.)

Már a betiltás előtt hírt adott a Népszava arról is, hogy a szegedi színház készülődik a „Takácsok” bemutatására. A Szegedi Napló pár nappal még korábban, augusztus 10-én ír arról, hogy Makó Lajos színigazgató megszerezte a mű előadási jogát és a híres darab rövidesen színre kerül Szegeden. Pár nappal később a lap — nyilván felsőbb nyomásra — hangot vált, s „A takácsok és a cucilisták” című cikkében meglehetősen alpári hangon gúnyolódik azokkal a vásárhelyi „atyafiakkal”, akik bejöttek Szegedre Makó Lajos igazgatóhoz és követelték, hogy a szocialista szerző darabját mielőbb játsszák el. (Szegedi Napló, vol. 18, no. 199, 20. 8. 1895, pp. 7—8.)

Az egyetlen magyarnyelvű vidéki „Takácsok” előadásról, mely 1895 szeptemberében Nagyváradon került sorra, részletes és alapos tanulmányt írt Zeitler Anna a kolozsvári Korunk című folyóiratban 1963-ban.

A darab néhány héttel a budapesti bemutató után, ugyancsak Komor Gyula fordításában került a nagyváradai közönség elé. Zeitler Anna a „Nagyvárad” és a „Tiszántúl”, a liberális és a klerikális nagyváradai napilap cikkeivel illusztrálja a bemutató körül kialakult vitát. Míg a liberális „Nagyvárad” kezdetben elég objektív hangot üt meg, addig a klerikális „Tiszántúl” igen élesen támadja a bemutatót és Leszkay András színigazgatót. Fehér Dezső, a „Nagyvárad” publicistája kezdetben védelmébe veszi a darabot, bár hangsúlyozza szerkezeti hibáit. Később ez a lap is megriad attól a tüntetéstől, mely az utolsó felvonásbeli barikádharc hatására rob-

bant ki a váradi Hámor utcában, ahol is a munkások betörték egy festő-vállalkozó ablakait, eltorlaszolták a ház kapuját és kövekkel döngették a ház falait. Még egy botrány tört ki az előadással kapcsolatban, a statiszták felzendültek Gáll Gyula rendező ellen, aki állítólag becsapta őket egy vacsora erejéig.

A „Tiszántúl” dühös kirohanásainak és a kettős tüntetésnek egyaránt szerepe volt abban, hogy a „Takácsok” a második előadás után lekerült a műsorról. Zeitler Anna szerint a nagyváradi botrány szolgáltatott ürügyet arra, hogy a belügyminisztérium országos viszonylatban betiltotta a darab előadását.

Idézi még a színvonalas és alapos tanulmány a kolozsvári Erdélyi Híradó 1895 szeptember 25-i számának éles megállapítását a darab betiltásáról; a szatmár-megyei főispán átiratát Nagybánya város polgármesteréhez, amelyben megiltja a „Takácsok” előadásának engedélyezését; és végül azt a németnyelvű színházi plakátot, mely a darab egyetlen nagyszabású előadását hirdeti 1905 november 18-án. (Zeitler Anna: Hauptmann erdélyi fogadtatása 1895-ben. Korunk (Kolozsvár), vol. 22, 1963, no. 2, pp. 255—258.)

A 1895-ös és az 1900-as év bemutatói között csak szórványosan hallunk a „Takácsok”-ról a magyar sajtóban. A Budapesti Napló hírt ad róla, hogy Prágában is betiltották a „Takácsok”-at (k. h.: Üldözött színmű. Budapesti Napló, vol. 2, no. 188, 9. 7. 1897, p. 9.) 1899-ben a Pesti Hírlap megírja, hogy május 7-én a bécsi Burgtheater tagjainak közreműködésével bemutatják a „Takácsok”-at a pozsonyi színházban. Mint érdekességet említi a lap, hogy az előadást három pozsonyi polgár kérelmére és a városi levéltáros kezessége mellett engedélyezték. Az Egyetértés u. i. már 1899 januárjában foglalkozik a tervezett pozsonyi bemutató betiltásával. A januári engedélymegvonásnak ezúttal nem politikai, hanem anyagi okai lehettek, a lap hivatkozik a pozsonyi polgármester levelére, mely a Burgtheater igazgatóját és színészeit pénzhésséggel vádolja. Később nyilván elsimultak az ellentétek, így kerülhetett sor a májusi előadásra.

A berlini Freie Bühne Fővárosi Orfeumban történt előadásával csak a német nyelvű lapok foglalkoznak terjedelmesebben, ezek dicsérik, a magyar nyelvű sajtó éppen csak hogy megemlékezik róla.

1900 szeptember 22-én — valamivel több mint öt esztendővel a „Takácsok” nagy vihart felkavaró budai előadása után — „rangosabb” színház hozza színre Hauptmann színművét: a Vígszínház. A Krisztinavárosból az akkor még Lipót körútnak nevezett Szent István körútra sokkal hosszabb út vezetett, mint a villamos átszállónyi távolság. Az anyagi körülmények lényegesen jobb szereposztást biztosítottak a felújításnak. Míg az 1895-ös ensemble legjelentősebb neve a Szatmáry Árpádé és Csiky Lászlóé, addig az 1900-as szereposztás nem kisebb színészekkel dicsekedhetett, mint Jászai Mari, Hegedűs Gyula, Gaál Gyula. Legalább ilyen lényeges különbséget jelent a megváltozott közönség is. A pesti nagypolgárok színháza szívesen kacérokodott a modern, szociális ízű törekvésekkel, szerette, hogy a bécsi neo-barokk ízlésében épült körúti palotát az új művészeti irányzatok otthonaként ismerjék. Kétségtelen, hogy a Vígszínház műsorpolitikájának jelentős érdemei vannak, de Hauptmann és a „Takácsok” túl nyers falat volt a nagypolgári ízlésnek. Öt év előtt a Budai Színkörben a kilencedik előadást követő betiltás nagyszerűnek ígérkező szériát tört ketté, most a Vígszínház, tizenötödször, október 6-án tűzte utoljára ezévi műsorára a Hauptmann- művet.

Az előzetes sajtóhangok sokat beszélnek a rendezés korhűségéről. A Budapesti Hírlap 1900 szeptember 19-én megírja, hogy a színpadon felépül takácskunyhó helyszíni tanulmány alapján készül, a szövszékét pedig egyenesen Sziléziából

hozatták. A következő napon a Pesti Napló, a Pesti Hírlap és a Budapesti Hírlap egyszerre írja meg, hogy Gerhart Hauptmann a Vígszínház igazgatósága meghívta a bemutatóra. A Pesti Hírlapban arról is olvashatunk, hogy a szcenikai nehézségek miatt három jelmezes főpróbát is tartottak. A Népszava a bemutató napján (szeptember 22) megjelent számában emlékeztet arra, hogy öt év előtt Bánffy akkori miniszterelnök elhallgattatta a német költőt, a darab azóta azonban tovább folytatja diadalútját világszerte, bebizonyítva, hogy remekmű.

Az első disszonáns hang A Hét-ben jelenik meg, ott, ahol öt esztendő előtt a párizsi betiltás miatt még a francia rendőrséggel csúfolódtak. Igaz, A Hét akkor is pyrrhusi dícséretben részesítette a „Takácsok”-at, de azóta hangja lényegesen élesebbé vált. Még a cikk címe is alludál az 1895-ösre, akkor „A veszedelmes Takácsok”-at emlegette, most „Az összetéphetetlen Takácsok”-ról humorizál. Ditrói Mór és Szécsi Ferenc, a művészeti igazgató és a dramaturg közötti költött párbeszéd ez az utóbbi írás, s a körül forog, hogy milyen ürüggyel lehetne most levenni a „Takácsok”-at a műsorról. (A Hét, vol. 11, 1900, no 19, p. 626.) A színházi kritika szerint a darab rossz, a rendezés pedig elhibázott. Vitatkozik azokkal a napilapokkal, amelyek naturalisztikusnak nevezik a produkciót. A szerző szerint az előadás nem naturalista, hanem vidékies. A fordítást is gyöngének tartja. A cikk így végződik:

„... Az egyik ősz takács pedig azzal ront be, hogy: — Ez már mégis csak skandalum.

„Igaza is van valamelyest.” (A Hét, u. o., p. 627.)

A Katholikus Szemle színházaink hanyatlásának jellemző tünetét látja abban, hogy a „Takácsok” újra színre kerülhetett. A Pesti Napló meghúzza a vészharangot, céloz arra, hogy a darabot egyszer már betiltották s most megint fenyeget az a veszély, hogy az előadást politikai tüntetésekre fogják felhasználni, egy szocialista lap máris hívogatja a munkásokat, hogy töltsék meg a Vígszínház nézőterét. A Pesti Hírlap ezzel szemben azt emeli ki, hogy a darab jó és az előadásnak komoly sikere van.

Nagyon érdekes és jellemző az Új Idők recenziója, amelyet maga a nagyhatalmú főszerkesztő, Herczeg Ferenc ír.

„Jó színdarab a Hauptmann Gerhart színdarabja? — teszi fel a kérdést. — Színdarab-e egyáltalában? lehetne erről vitatkozni, annyi azonban bizonyos, hogy rettenetes dolog. Az élet után eszközölt fotografiai fölvételek megdöbbenő igazságával hat.” (Herczeg Ferenc: A takácsok. Új Idők, vol. 6, 1900, no. 40, p. 292.)

A továbbiakban kifejti, hogy a darabnak nagy hatással kell lennie minden néző lelkiismeretére, lehetetlen, hogy bárki ki tudja vonni magát alóla. Jónak találja az előadást is:

„Művészi okból is üdvös dolog volt a „Takácsok” bemutatása, mert alkalmat adott a Vígszínháznak olyan minta-előadás produkálására, mely alkalmasint példa nélkül állt a fővárosi színház történetében. Az előadás kitűnő volt úgy játék, mint rendezés dolgában. (Herczeg Ferenc: i. m.)

A Vasárnapi Újság azt tartja figyelemreméltónak, hogy Hauptmann rideg élet-hűséggel festi alakjait. Mesterinek mondja azt a jelenetet, melynek során az elkésredett és felbőszült tömeg betör Dreissiger házába és tör, zúz mindent. Dicséri Jászai Marit, aki megint igen nagy művészi teljesítményt nyújt.

Hevesi Sándornak gyökeresen ellenkező véleménye van Jászai Mari szerepéről. A Magyar Szemlében elmondja, hogy a sajtó korábban magasztalta a berliniek előadását, most pedig megdicsérik a Vígszínház produkcióját, mely pedig egész felfogásában pontosan ellentéte a berliniekének. „Persze a darabot lehetne másként is jól előadni mint azt a berliniek tették, — írja Hevesi. — A Vígszínház kétség-

telenül eredeti, de rossz előadást produkált. Jászai Mari Lujza tudósasszony szerepében még távolabb járt Hauptmann stílusától mint a többiek. Jászai Marinak még a balsikere is nagyobb mint más művésze.” (Hevesi Sándor: Színházi krónika. Magyar Szemle, vol. 12, 1900, no. 39, p. 467.)

Hevesi hibáztatja a darab nagy apparátusát. Az előadás szerinte fényes és nem szomorú, zajos és nem megható, Sardou és nem Hauptmann. Nagy az ellentét a mű és az interpretálás között. A Vígszínház átültette a darabot a lipótvárosi tőkésosztály számára.

A darabról mint művészi alkotásról így ír:

„A Takácsok valóságos tiltakozás a dráma hagyományos technikája ellen. Nem is dráma, hanem regény. Egyhangú és épen azért fárasztó alkotás. Nyomott és szomorú. Nem beszél egyébről, mint éhező emberekről s ezeket is csak a harmadik fölvonásban tudja művészi keretbe illeszteni. A harmadik fölvonás is csak vázlat, de a körvonalak koncepciót mutatnak. Az éhező, nyomorgó munkásokkal szemben behozza Hauptmann a földesurat, a parasztot, az ügynököt, a kocsmárost. A munkás nincs többé elszigetelve, mint a második, sőt még az első fölvonásban is, a helyzet bonyolultabb és elevebb.

„Tagadhatatlan, hogy a művészi vonások egyetlen képben sem hiányoznak. Hauptmann objektív akar lenni és nagyon vigyáz, hogy se a tőke vádlójának, se pedig a munkás védőjének ne lehessen őt tartani. Hogy a mérleg mégis a munkás javára billen, a szípolyozó tőke rovására, ez csak azt bizonyítja, hogy a fényűző tőkével szemben a nyomorgó munka részén van az igazság.” (Hevesi Sándor: i. m.)

Voinovich Géza a modern drámáról szóló tanulmányában teret szentel Hauptmannnak és a „Takácsok”-nak is (Voinovich Géza: A modern drámáról. Budapesti Szemle, vol. 103, 1900, no. 283, pp. 110—127.)

Jelentősebb Bródy Sándor írása, aki színvonalas tanulmányt közöl a „Takácsok”-ról és a „Crampton mester”-ről.

„Őt esztendeje múlt, — kezdődik a tanulmány, — hogy a budai fa-bódé bátor és derék színészei Gerhart Hauptmann „Takácsok” című drámáját adták. Idegen író, idegen téma, mégis meghatotta, fölírta és azután csaknem megdermesztette a magyar nézőket. éppúgy mint a franciákat, az olaszokat és mindama nemzeteket, ahol nehéz saruival, zord világával csak megfordult a sápadt képű német költő.

„A darabnak erejéhez mérten mégsem volt hatása nálunk. Az előadás primitív volt, nyáron történt meg. Most azonban, kezdetén a szezonnak, Budapest kellős közepén, a tőkepenzések városrészében és színházában újra láttuk a nevezetes munkát hozzája méltó gonddal és művészettel előadva. Hogy a Vígszínházban el merték játszani, maga ez a bátorság is nagy és érdekes dolog. (Bródy Sándor: Gerhart Hauptmann. Fehér Könyv, 1900, no. 9, pp. 129—137.)

A tanulmány első fele foglalkozik a „Takácsok”-kal, alapos és részletes elemzést adva róla, ahogy csak tehetséges író tud másik kiváló költő művéről írni.

„Az emberi nyomorúságról szól — írja Bródy. — És mindannyian akik csak élünk, nemzetek és törzsek: egyek vagyunk a nyomorúságban. A szükség és a szenvedés összeköt bennünket, mint egy óriási töviskoszorú és semmi sem olyan közös az emberi teremtmények között, mint közössége annak a keresztnek, amely alatt nyögünk mindannyian. És ezen a tényen — nemcsak nagy képességein — múlik, hogy a harminckét éves Hauptmann diadalmasan vonult be az európai irodalmakba, még oda is, amely tele van nagy és diadalmas szellemekkel és még olyan világba is, mely neki és melynek ő merőben idegen, mint például a magyar.

„A német költő határozottan keresi azokat a témákat, amelyekben a rettenetes szociális nyomort tárhatja nézője és olvasója elé. A legrettentőbb jelenetek: neki a legszentebbek és ami képeiben a legkiválóbb érték, azok a helyek, ahol a kétségbeesés rikít és ordít. A gyávák és az alakoskodók ijedve fogják be füleiket, hunyják le szemeiket és szeretnék az ő száját bedugni, kezeit lefogni. A hivatalos Németország egyidőben indexre írta műveit, császára ostoba és arrogáns tintanyalónak tartja és úgy is bánik vele. Ha valami víg szomorúságot ír vagy otromba bohóságot: nyitva állanak előtte a színházak, az akadémiák, az övé lenne a dicsőség és vagyon. Így alig engedik lélegzethez jutni és senkit sem fog meglepni majd, ha egy szép napon kezébe adják a vándorbotot és kívül helyezik hazája határain: Verjen föl másért való szenvedélyes és ékesszóló jajával valamely más szövetséges államot!” (Bródy Sándor: i. m.)

Négy nappal a premier után a napilapok hírül adják, hogy Hauptmann kéri a budapesti előadás betiltását, mivel nem kértek tőle rá engedélyt. Másnap megjelenik a Vígszínház hivatalos cáfolata: nem Hauptmann áll az ügy hátterében, hanem egy német színházi ügynökség. A Pesti Hírlap szeptember 27-én közli Faludi igazgató nyilatkozatát. Faludi elmondja, hogy a berlini színházi ügynökség kérésének nincs jogalapja, ezért a bíróság el fogja utasítani.

Valószínűleg az indidens kellemetlen utóízét akarják elfeledtetni a lapok, mert hamarosan arról kezdenek cikkezni, hogy az előadásról készített fényképfelvételeket a Vígszínház elküldte a szerzőnek. Október 3-án közli először az Egyetértés, hogy a „Takácsok” október 6-ig marad műsoron.

Nem lehet megnyugtató módon eldönteni, hogy a műsorról való levételben a színház műsorpolitikája vagy anyagi érdekei játszották a főszerepet, valószínűleg mindkét tényező közrejátszott. A közönség megtapsolta a művészi produkciót, de hiányzott az a tomboló lelkesedés, amely 1895-ben úgy megrémítette Bánffy bárót.

1901-ben néhány hírt olvashatunk a „Takácsok” viharos külföldi pályafutásáról. Áprilisban a bécsi cenzúra nem engedélyezi a darab előadását, s noha kérvényezték a tilalom feloldását, a hivatalos körök kérlelhetetlenek. Novemberben ellenben a lipcei cenzúra visszavonta a korábbi tilalmat s így Szászország legnagyobb városában színre kerülhetett a „Takácsok”. 1902 szeptemberében az Egyetértés jelentős jubileumról tudósít: a „Takácsok” a berlini Deutsches Theater színpadán elérkezett a 300-ik előadáshoz („A takácsok” jubileuma. Egyetértés, vol. 36, no. 244, 5. 9. 1902, p. 5.)

1905 tavaszán a berlini Lessing-Theater más Hauptmann darabok mellett (A bunda, Rose Bernd) előadja a „Takácsok”-at is. Megint csak a német nyelvű napilapok foglalkoznak vele, a magyar folyóiratok szinte agyonhallgatják.

A művészet és a tendencia viszonyát taglalja a Magyar Szemle, a szerző teret szentel a „Takácsok”-nak is, kifejti, hogy a költő a szegény sziléziai munkásnép rajzával a szocializmus tanai iránt igyekszik rokonszenvet kelteni. (Stuhlmann Patrik: Művészet és célzatosság. Magyar Szemle, vol. 17, 1905, no. 12, pp. 90—91.)

A következő években kevés szó esik a „Takácsok”-ról. 1910-ben az Élet c. folyóirat színházi rovata két színházlátogató képzelt beszélgetésének örve alatt emlegeti a „Takácsok”-at, mint olyan darabot, amelyet újra színre kellene hozni (Endrey Viktor: Színház után. Élet, vol. 2, 1910, no. 25, pp. 811—814.)

Az 1912-es év Hauptmann irodalma gazdag ugyan, de a „Takácsok” leginkább úgy fordul elő, mint a fiataalkori nagy művek egyike. Elmondják, hogy az ötvenedik születésnapját és a Nobel-díjat ünneplő Hauptmann táviratok özönével borítják el, csak II. Vilmos császár nem küldött gratulációt. Ezzel kapcsolatban a Pesti Hírlap

felidézi a „Takácsok” ősbemutatóján történt botrányt, melynek kapcsán a császár felmondta bérletét a Deutsches Theater-ben (Vilmos császár és a jubiláló Hauptmann. Pesti Hírlap, vol. 34, no. 274, 19. 11. 1912, p. 12.) Ugyanebben az évben Lukács György „A modern dráma fejlődésének története” című könyve jelentős teret szentel a „Takácsok”-nak. Az Irodalomtörténet recenziója többször is utal ezekre a részekre.

1913 legjelentősebb írása a „Takácsok”-ról a már említett Krecsányi-cikk. A harmadik magyar nyelvű előadás-sorozat jelenti a „Takácsok” magyarországi fogadtatásának legdicsőségesebb időszakát. Közel 19 évvel az első vígszínházi felújítás után jutott el csak a budai deszkabodé közönsége a körúti fényes palotába, hogy szíve szerint ünnepelhesse sziléziai elődeit. A proletárdiktatúra kultúrpolitikája azonnal felismerte, milyen jelentős tényező lehet Hauptmann politikai szempontból két legfontosabb darabja, a „Takácsok” és a „Bunda”. Nem telik el egy hét sem a proletárdiktatúra kikiáltása után, a Pesti Napló 1919 március 26-án ismerteti a színházak új műsorát. Megtudjuk, hogy a Nemzeti Színház a „Bundá”-t, a Vígszínház pedig a „Takácsok”-at fogja játszani az új közönségnek.

A Szegedi Nemzeti Színházban Juhász Gyula 1919 áprilisában Heyermans „Remény” című drámájának bemutatója előtt előadást tart, melynek szövege megjelenik a Délmagyarország április 17-i számában. Juhász Hauptmann két darabját a „Hannele”-t és a „Takácsok”-at emlegeti.

A felújítás előtt a Pesti Napló foglalkozik a Vígszínház előkészületeivel, a „Színház Élet” pedig terjedelmes cikket közöl a „Takácsok”-ról.

„Szigorúan elkülönített, egymástól távol, mérhetetlenül távol álló két világ volt még akkoriban a nagytőke és a proletariátus, mikor Hauptmann Gerhart, a modern német drámairodalom legkiválóbb képviselője megírta a „Takácsok”-at. A kilencvenes éveket irtuk akkoriban, a munkásság mozgalmi megtörték a csendőrszuronyok vértje mögé menekülő kapitalizmus ellenállásán, a sztrájkok vérbefultak és a dolgozók ezreinek verejtéke hízta a kövérré a gyárost. Ezekben az időkben írta Hauptmann merész, bátor őszinteségű izgalmas sztrájkdrámáját, mely sokáig vörös posztó volt a színpadon a kapitalista közönség szemében és még a legújabb időkben is akadtak német cenzorok, junker pribékek, akik hatalmukkal visszaélve ezt az irodalmi remeket letiltották egyik-másik színház műsoráról.” (A takácsok. Színházi Élet, vol. 8, 1919, no. 18, pp. 6—7.)

A cikk ezután rátért a darab magyarországi fogadtatására, de nem tud a Budai Színkör előadásáról s így — tévesen — azt állítja, hogy német színészek hozták először hozzánk a művet s az ő előadásuk nagy sikerének hatására került a Vígszínház színpadára. Részletesen ismerteti a mű tartalmát és mondanivalóját, majd — nyilván a próbán látottak alapján — bírálatot mond a szereplőkről is, különösen kiemelve közülük Hegedűs Gyulát az öreg Hilse szerepében. Befejezésül a következőket írja:

„Rég nem volt már a Vígszínházban ilyen nagyhatású, tökéletes előadás, melyért minden elismerés megilleti Jób Dániel rendezését is. A Hauptmann darab előadásait annak idején a Lipótváros előkelő kapitalista közönsége nézte végig szórakozásból. Ma Budapest felszabadult proletariátusa tapsol lelkesen a színpad kiválóságainak, akik ezt az időszzerű darabot a nagy eszméknek oly tökéletes átértzettségével játsszák végig a dolgozó ezrek tanulságára, épülésére.” (Színházi Élet i. cikke.)

Napilapjaink közül a Népszava és a Pester Lloyd, folyóirataink közül a Gondolat, a Színház és a Színházi Élet foglalkozik a május 31-i felújítással.

„Amikor az ifjú Hauptmann ezelőtt három évtizeddel megcsinálta a maga irodalmi revolúcióját és előbb a „Napfölkelte előtt”, később a „Takácsok” című műveivel kiállt a közönség elé, a naturalizmus még gyermekkorát élte, — írja a

repríz alkalmával a Népszava. — Nem értették és nem szerették az életet a könyvben és a színpadon, különösen azt az életet nem, amely az emberi nyomort és szenvedést vitte az irodalomba. A kilencvenes évek publikumának nem kellett „A takácsok”. Naturalizmusát nem értették, szociális vonatkozásait pedig nem akarták érteni. A sajtó támadta, a császár pedig betiltotta. Évtizedek fejlődésére volt szükség, hogy a rongyokban, éhségben, betegségben sínylődő sziléziai takácsok lázadása: ez a mesterien fölépített, soha el nem koptatható, emberi rajzában mély, költői, örök színdarab elérhesse azt a legnagyobb sikert, hogy megértsék. Nálunk már adták évekket ezelőtt, de azután letűnt: nem kellett. Ma újra föléledt a Vígszínház színpadán: története lebilincselte, szavai gyűjtöttek, költészete, nagysága, figurái lelünkbe markoltak. A mai fölüjtás publikuma visszafojtott lélekzettel és el nem titkolt meghatottsággal kísérte a mű jeleneteit. (b. l. A Takácsok. A Vígszínház repríze. Népszava, vol. 47, no. 131, 1. 6. 1919, p. 7.).

A Pester Lloyd a színműnek mint kollektív drámának jelentőségét méltatja.

„Die Erstaufführung dieses Dramas fand vor mehr als fünfundzwanzig Jahren statt. Aber nicht minder als damals erschütterte auch heute die Tragik, das stille Dulden und die schließliche Verzweiflung der Unglücklichen, die Hauptmann zu Helden seines Stückes gestaltet. Der einzelne Mensch als Träger der Handlung fehlt in diesem Drama vollkommen. Das Einzelschicksal tritt zurück hinter das Geschick der Gesamtheit. So mannigfaltig und verschieden die Charaktere sind, es spricht aus ihnen stets das gleiche Leid derer, die ihr ganzes Leben von der frühesten Jugend bis in das späteste Alter, solange sie nur ihre Hände zu regen vermögen und die Sehkraft der Augen nicht ganz verschwunden ist, am Webstuhl verbringen. Der Webstuhl bildet die Charaktere und formt das Schicksal. Er ist der Ausgangspunkt der Tragödie. (Gerhart Hauptmanns „Weber“ im Lustspieltheater. Pester Lloyd, vol. 66, no. 128, 1. 6. 1919, p. 7.).

Mind a Népszava, mind a Pester Lloyd méltatják a színészi teljesítményeket, mindkét lap Hegedűs Gyula nagyszerű alakításával kezdi, aki 19 előtt is, most is Hilse apót formálta meg emlékezetes módon. Legrésztetesebben Komor Gyula, a darab első fordítója emlékezik meg a színészi alakításokról „A takácsok Odisszeája” című cikkében. Ennek az írásnak külön érdekességet kölcsönöz az, hogy visszaemlékezik az 1895-ös és az 1900-as előadásra s bizonyos mértékű összehasonlításra is vállalkozik.

Az 1895 augusztus 2-i bemutatóról többek között ezt írja:

„A telt nézőtér akkoriban még nem volt olyan természetes jelenség, mint mostanában, legkevesebb hétköznapon, de a „Takácsok” híre a próbák közben nagyon megnövekedett. Az előadás jósága is hozzájárult, hogy Hauptmann művének színrehozatala nemcsak irodalmi teljesítmény, de színházi szenzáció is legyen. Csodálatosan megértették a mű szépségeit, emberi vonásait és Krecsányi Ignác rendezői ambícióját ugyancsak megsarkalta a feladat. Szívós kitartással szerezte meg a szükséges felszerelést és erre a szívósságra különösen a szövőszékek rekvirálásánál volt szükség.

„A színészek közül rám különösen Csiky László hatott, aki Jäger Mórictól játszott. Hősszerelmes volt, lelkiismeretes derék színészember, komoly törekvéssel, akit azonban eddig meglehetősen korlátozott rekedtes, rideg hanganyaga. Nos, ebben a szerepben ez a hang valósággal megfizethetetlen volt. Valami egészen sajátos faragatlanság, szegletesség jellemezte az alakítást, amelyből azonban kisugárzott a meggyőződés heve. Nagyszerű volt Lujza szerepében Haraszthy Hermin, akit most a Vígszínházban Baumert anyó szerepében csodálhatunk. Baumert Szathmáry

Árpád adta; tökéletes művész, aki a Vígszínház első éveinek büszkesége volt és aki a Vígszínházban Dreissigert játszotta.

„Akkor a hatás kedvéért egy kicsit megtoldottuk a drámát és legvégén bevittek a színpadra a katonák golyóitól halálra sebzett Lujzát és egy színes csoportozat fejezte be a történetet. Megbocsátható koncesszió volt, amelyre most már nincs szükség”. (Komor Gyula: A Takácsok Odisszeája. Színházi Élet, vol. 8, 1919, no. 23, pp. 3—5.).

Az 1900 szeptember 22-i bemutatóról ez a szerző véleménye:

„Érdekes, szép előadás volt. Talán valamivel több proletár lélek elkelt volna, de ezt talán csak most könnyű elmondani. Az kétségtelen, hogy a művészek szeretettel foglalkoztak a darabbal. Góth Sándor, aki most oly jellegzetesen adja Hornigot, impulzív, mokány Móric volt, Fenyvesi Emil, a mostani Baumert, — látták pityókás jelenetét az ötödik felvonásban?! — mint vörös Bäcker, megremegette a nézőket. Jászai Mari, aki abban az esztendőben a Vígszínház tagja volt, imponálóan adta Lujzát, akit most Gothné Kertész Ella magával ragadó szenvedélyvel interpretál. Tapolczai Dezsőt, Pfeiffer intéző személyesítőjét, kicsi hjíja, hogy meg nem verték, oly élethűen tűrhetetlen volt: persze Vendrey Ferenc, aki most játssza ezt a figurát, bizonyos kedélyes kacagtatással enyhíti a felháborodást.” (Komor Gyula: i. m.)

Az 1900-as és az 1919-es előadást így veti össze:

„Megmaradt az akkori előadásból ugyanabban a szerepben a páratlan Hegedűs Gyula, mint Hilse apó. Megmaradt Balassa Jenő, aki megindító színekkel állítja elének Ansorge apót. Varsányi Irén is játszott a „Takácsok”-ban. Csitrilány volt és életének legkisebb szerepében lépett fel. Annát a korcsmáros lányát játszotta. Az utazó derűs alakját, amelyet most Pártos Gusztáv ad elő kellő humorral, az első előadásban Bárdi Ödön játszotta, aki most a takácsok csoportját vezeteli jellegzetes maszkban, és jellegzetes játékkal. Szegény Nikó Lina, a felejthetetlen kómika, Hilséné komoly alakját adta, amelyben most Kende Paula szolgál rá az elismerésre. Nagyon büszke volt alakítására és méltán, Kazalicky Antal, aki Wittig kovácsot játszotta. Most Tanay Frigyes lepte meg alakításával azokat is, akik tudták róla, hogy milyen szélesskálájú a művészete.

„Hadd említsem fel, ha már az új előadásról is szólunk, azokat, aki az előadásban új erői a Vígszínháznak. Szilágyi Vilmost, a rendezőt talán nem is kell hozzájuk számítanom, mert hiszen ő csak visszajött. De megnőtt egy fejjel Lukács Pál, az új Jäger Móric. Lendületes Kertész Dezső, mint érdes és öntudatos Bäcker. Fenyő Emil jól megbírkózik Dreissiger szerepével. Fehér Artúr megrázó Gottlieb. Balla Mariska Dreissigerné szerepében nyújt gondos alakítást.” (Komor Gyula: i. m.)

Komor még sok érdekes részletre kitér a régebbi előadásokkal kapcsolatban, majd így fejezi be írását:

„A világ most sem dől össze, Hauptmann most sem hírdet burzsuj-pogromot és a „Takácsok”-ban most is igen sok a gyönyörűség és igen sok a — tanulság. (Komor Gyula: i. m.)

A „Takácsok” színpadi pályafutása ezzel befejeződött Magyarországon. Voltak időszakok, amikor a két világháború közt Hauptmann más műveivel népszerű volt Magyarországon, a „Takácsok”-nak azonban még a címe is többnyire csak összefoglaló írásokban, születésnap megemlékezésekben fordul elő.

A Pesti Napló 1923-ban átveszi egy amerikai folyóirat cikkét. A szerző harminc évvel korábban Gerhart Hauptmann társaságában utazott azon a vidéken, ahol az 1844-es takács-felkelés kitört.

„Amikor 1892. telén első ízben találkoztam Hauptmannal a sziléziai hegyekben, — írja többek között, — ahol a takácsok oly nyomorúságos viszonyok között éltek, az író már készen volt a „Takácsok” kéziratával. Hauptmann azért utazott még egyszer a sziléziai hegyekbe, hogy újból szemügyre vegye azokat a helyeket, az állapotokat, az egyes figurákat, és így kiegészítse munkáját. Langen-Bielauban, a takácsipar középpontjában éltem akkor és innen indultunk az íróval a nyomortanyákra. Langen-Bielau gyárváros volt és a háziiparban működő tanácsok, akiknek sokkal rosszabb volt a helyzetük, mint a gyári munkásoknak, a völgyekben és a hegyoldalokban levő kis falvakban laktak. Keresztül kasul jártuk ezeket a falvakat, amelyek arról nevezetesek, hogy 1844-ben itt tört ki a takácsok lázadása. E lázadásnak nyomait még 1892-ben is megtaláltuk”. (Ahol Gerhart Hauptmann a takácsok életét tanulmányozta. Pesti Napló, vol. 74, no. 118, 27. 5. 1923, p. 10.).

Ugyanebben az esztendőben parentálja el Kárpáti Aurél a Budai Színkört, melyet halálra ítélték a főváros urai. A színkör dicsőséges múltjának egyik szép fejezeteként említi a „Takácsok” 28 év előtti bemutatóját. (Carpaccio: A halálra ítélt Budai Színkör. Pesti Napló, vol. 74, no. 175, 5. 8. 1923, p. 7.).

Ernst Toller kommunista költő szabadonbocsátását kommentálja 1924-ben a Pesti Napló. Toller pályájának ismertetése során foglalkozik azzal, hogy „Maschinenstürmer” c. darabját egyes kritikusok a „Takácsok”-hoz hasonlítják.

1927-ben két külföldi hírt olvashatunk a „Takácsok” filmváltozatáról: A Pesti Hírlap május 24-én beszámol a berlini Capitol-moziban lezajlott bemutatóról. Figyelmet érdemel a következő megjegyzés:

„Meglehet, hogy a Potemkin páncélos nélkül sohasem készült volna el, de bizonyos, hogy Zelnik nemcsak az izgató anyag kedvéért lelkesedett munkájáért, hanem kedves, humoros részletekkel a polgári társadalom jogos követeléseit is respektálta.” (A takácsok. Pesti Hírlap, vol. 49, no. 117, 5. 5. 1927, p. 17.).

Ennek alapján, a „Potemkin páncélos” említése ellenére is, feltehető, hogy a film helyenként eltolódott a polgári ízlés irányába. Zelnik, a rendező a vidám idilli filmek alkotójaként volt ismeretes a húszas években. A Pesti Hírlap a továbbiakban „hátborzongató realizmus”-t emleget ugyan, de mindjárt megjegyzi, hogy közben „látható a vásznon a Dreissiger-család nyárspolgári környezete derűs részletekkel.” A szereplők közül a Jägert alakító Wilhelm Dieterle és a Dreissigert megszemélyesítő Paul Wegener nevét emeli ki a cikkíró, majd felteszi a kérdést:

„Hogy hozzánk beengedik-e a filmet? Ki tudna rá felelni?” (Pesti Hírlap, i. cikke).

Most már felelhetünk rá, nem engedték be. Még a liberális demokrata Csehszlovákia sem kívánta a filmet.

„Gerhart Hauptmann világhírű darabjában, a cenzúra szerint, a munkaadók és a munkások közötti vitás kérdéseket erőszakkal intézik el, ez pedig ellenkezik a csehszlovák állam törvényeivel.”. (Prágában betiltotta a cenzúra „A takácsok” filmváltoztatát. Esti Kurir, vol. 5, no. 233, 14. 10. 1927, p. 7.) Lám, Benes polgári demokráciája sem szerette, ha a munkásokat emlékeztetik a forradalom lehetőségére.

Az Együtt című folyóirat arról értekezik, hogy van-e helye a színházban a politikának. A kérdést az Erwin Piscator körül gyűrtöz harcok teszik időszerűvé. A szerző idézi a berlini Volksbühne kritikusi ankétját. Az ankét éppen Piscator működésével kapcsolatban feltette a kérdést: Feladata-e a színpadnak, hogy a rendezésben, a klasszikus és modern játéktervben a politikai és szociális jelennel különös vonatkozást keressen. Sándor Pál, a cikk szerzője idézi Alfred Kerr-nek, a Berliner Tageblatt kritikusanak híressé vált szavait:

„A Perzsák, Emilia Galotti, Ármány és szerelem, Figaro házassága, a Hernani-csata, a Takácsok, Die Wandlung és Die Gemütsstimmung über Gottland — ez a válaszom a fenti kérdésre.” (Sándor Pál: Politika a színházban. Együtt, vol. 1, 1927, no. 5. p. 13.).

Rövid ideig élő kitűnő baloldali folyóiratunkban, a 100%-ban, Nemes László Käte Kollwitz művészetével foglalkozva kifejti, hogy Kollwitz művészete a naturalista irodalommal egyidőben bontakozik ki, s annak klasszikus irodalmi kifejezése Hauptmann „Takácsok” című drámája, mely a múlt lázadását viszi át a jelenbe. Ideológiai téren a „Takácsok” adta Kollwitznak az első lökést. Közéleti érintkezésben volt Hauptmannal. Hat képből álló Takácsok című hatalmas rajzciklusa művészi vízióban örökíti meg a sziléziai takácsok felkelését.

„Amint Gerhart Hauptmann drámájában nem tudott teljesen adni, azt a pusztá életet felülmúló intenzitást, azt a magával ragadó művészi erőt jelentik Käte Kollwitz karcolatai; ahová nem tudott eljutni a dráma időben és térben szűkreszabott hatása, a rajzok művészi lendülete megérezkeltette ott is a takácsok lázadásának megrázó erejét. (Nemes László: Käte Kollwitz művészete. 100%, vol. 1. 1927, no. 1, pp. 23—25.).

A 100% következő évfolyamában Tamás Aládár „Danton legenda” című cikkében utal a „Takácsok”-ra (100%, vol. 2, 1928, no. 2. pp. 85—89.). Szerény Zoltán „Harminc év a Vigszínház múltjából” c. írásában a „Takácsok” 1900-as sikerét eleveníti fel (Színészújság, vol. 2, 1928, no. 11, p. 8.). Bárdos Artur beszámol a „Dorothea Angermann”, a „Rose Bernd” és a „Takácsok” berlini sikeréről (A szezon. Újság, vol. 4, no. 53, 4. 3. 1928, p. 9.).

A berlini Rose-Theater 1929-ben nagy sikerrel újította fel a „Takácsok”-at és vendégül is látta a szerzőt. Erről beszámolva az Esti Kurir megemlíti, hogy Hauptmann már volt egy ízben a Rose-Theater-ben 37 évvel ezelőtt, s a színház akkor is a „Takácsok”-at játszotta. (A Takácsok ünnepi előadása a berlini Rose-Theater-ban. Esti Kurir, vol. 7, no. 225, 4. 11. 1929, p. 9.).

A Délibáb Komor Gyulától közöl interview-t, aki ismét az 1895-ös eseményekre emlékezik.

1930-ban a magyar napisajtó a berlini Volksbühne 40 éves fennállásával foglalkozik.

„A Volksbühne 40 esztendeje a német színpadi kultúra történetének szerves része, — írja az Esti Kurir. — A színház mindig a legmodernebb törekvések jegyében folytatta működését. Amikor a régi recitáló-szavaló színjátszó iskola ellenfeléül fellépett a Brahm-féle naturalista színjátszás, a Volksbühnében talált először hajlékot ez az akkoriban merészül modern színjátszó művészet és itt is került színre az a darab, amely témájánál fogva is gyökerében modern: Hauptmann Gerhart „Takácsok” című drámája. A „Takácsok” viharos botrányok között lejátszódó premierje és ezután következő diadalmas előadás-sorozatai a Volksbühne történetének legszebb és legérdekesebb lapjai. Hauptmann Gerhart ekkor indult el világhírének útján.” (40 éves a berlini Volksbühne, a modernek színháza, Hauptmann Gerhart karrierjének bölcsője. Esti Kurir, vol. 8, no. 181, 10. 8. 1930. p. 8.).

A lap megemlíti azt is, hogy a színház jubileuma keretében szeptember végén sor kerül a „Takácsok” felújítására.

A felújításról így emlékszik meg a 8 Órai Újság:

„A Berliner Volksbühne ünnepi előadásban újította fel Gerhart Hauptmannak közel négy évtizede rendkívül nagy sikert aratott darabját, „A takácsok”-at. Karl Heinz Martin, a színház igazgatója rendezte a reprízt és ünnepelt német író maga

is közreműködött a rendezésben, hogy minden elgondolását megvalósító előadásban kerüljön színre a darab. A reprízben megjelent a német főváros egész irodalmi és művészeti világának minden számottevő előkelősége, akik viharosan megtapsolták a dráma minden jelenetét és minden szereplőjét. A vezetőszerepekben Melzer, Speelmans, Karchow, Peppler, Werner-Kahle és Busch ragadta magával az ünnepi előadás közönségét. (A „Takácsok” diszelőadása Berlinben. 8 Órai Újság, vol. 16, no. 218, 25. 9. 1930, p. 10.).

1931 nyarán a pozsonyi német színház Hauptmann-ünnepet rendez, itt a „Takácsok” kerül színre. Erről ad hírt a 8 Órai Újság.

Az Élet c. folyóiratban Jánosi Géza elemzi a szociáldemokrácia eszméit a drámában. A szerző szerint a szociáldemokrácia vádjait a meglévő világrend ellen a legművészebben a „Takácsok” fejezi ki.

„A naturalista dráma ebben teremtett magának új formát, a miliódrámát; az új világfelfogás itt valósította meg a teljes egyenjogúságot, amikor még a drámai hős előjogát is eltörölte. Ezzel a naturalista drámát is elveinek végleges levonására bírta: egy hőst és zárt cselekményt teljes naturalista ábrázolás nem hozhatott elő, hiszen tagadta az akarát végig lüktető erejét; az egymásból következő eseménysort most az egymásmellettség válthatta fel. Nincs itt jellemfestésről, tragikumról, vagy más esztétikai rekvizitumról szó, csak egy a fontos: a jellemző mozzanatok kiválogatása. Mivel a megválogatásban a kitűzött probléma vezet, a darabban nincs más egység, csak a probléma egysége.” (Jánosi Géza: Drámatörténeti vázlat. Élet, vol. 22, 1931, no. 22, pp. 1—3.).

A weimari demokrácia utolsó esztendeje Magyarországon is az új Hauptmann-dráma, a „Naplemente előtt” sikerét hozza. A „Takácsok”-ról is ezzel kapcsolatban esik szó a Vigszínház társalgójában: az Esti Kurir a premier előtti napon föleleveníti a szerzővel kapcsolatos régebbi eseményeket, így kerül sor a „Takácsok” ősbemutatójáról és Vilmos császárról néhány epizód felelevenítésére. A 8 Órai Újság kis híre említhető még arról, hogy a berlini Theater am Schiffbauerdamm színrehozta Hannes Reutter „Der große Kummer” c. darabját, mely meglehetősen banális utánzata a „Takácsok”-nak.

Hitler uralomrajutása után a magyar nyelvű baloldali sajtó rossz néven veszi Hauptmann-tól, hogy Németországban maradt, a jobboldalinak meg kezdettől fogva nem nagyon tetszett a „Takácsok”, hát nem igen emlegette.

A kolozsvári Korunkban Méliusz N. József marasztalja el Hauptmann-t, s ezzel kapcsolatban utal Mehring 1893-as kritikájára a „Takácsok”-ról, melyben a kiváló marxista kritikus aggodalmát fejezi ki, hogy meg tud-e maradni Hauptmann továbbra is a „Takácsok”-kal elért magaslaton. (Méliusz N. József: A német emigráció frontvonalai. Korunk (Kolozsvár), vol. 9, 1934, no. 4, p. 320.).

Magyarországon Hevesi Sándor az Új Időkben és a Pesti Naplóban, Krampol Miklós az Esztétikai Szemlében írt színházi ill. filmesztétikai cikkeikben utalnak a „Takácsok”-ra.

Önálló cikk csak a Magyar Nemzetben jelenik meg 1942-ben, mely a „Takácsok” pályafutásának egyes epizódjait eleveníti fel (Keéri-Szántó Armand: „A takácsok” kálváriája. Magyar Nemzet, vol. 5, no. 265, 21. 11. 1942, p. 6.).

Az elmúlt rendszer sajtójának utolsó megemlékezése a „Takácsok”-ról nem jelentős, inkább csak a dátum miatt érdekes. Jellegzetes szélsőjobboldali frazeológiával fejtegeti, hogy a nemzeti dráma hősi életszemléletet hirdet s ennek kapcsán utal — kissé meglepő módon — a „Takácsok”-ra is.

„Egész biztonsággal állíthatjuk, hogy a német Hauptmann Gerhart nagy drámai akarásai ugyanazon nemzeti forrásokból táplálkoznak, mint akár Schiller drámái. Csak a XIX. századvég új emberi akarásainak diapasonjára kell átállítani a Haramiákat, s kétségen felül áll pl. a „Takácsok” nemzeti szellemű drámaisága”. (Magyar Múza, vol. 2, 1944, no. 10, p. 127.).

A második világháború befejezése után először a Kis Újság emlékezik a „Takácsok”-ra, az is Hauptmann halálának hírével kapcsolatban. Azután csak tíz évvel később esik szó a darabról.

A legjelentősebb cikk 1955-ből Lengyel István írása, aki Bárdi Ödönnek, a Vígszínház egykori művészeinek visszaemlékezéseit közli a Vígszínház aranykoráról. Bárdi nagy lelkesedéssel mesélt többek között a „Takácsok” első vígszínházi előadásairól.

„A következő évben, 1900 szeptemberében a Vígszínház színpadán végigdübörgött a forradalom. Nemcsak képletesen, a Ditrói előkészítette talajon, hanem fenyegető-figyelmeztető valóságban is, Hauptmann Gerhart „Takácsok” című drámájának előadásain.

„A második felvonásban — tüzesedik ki Bárdi arca — estéről estére szorongó, döbönt némaságban figyelte a közönség a kizsákmányolójuk hivalkodóan pompás lakásába törő kiéhezett munkásokat, akik késsel, doronggal, ököllel tépik, törik, zúzzák a fényűző berendezést, melynek minden darabjához vérük, verítékük tapadt. Mi színészek annál inkább megértettük, átértettük a sztrájkoló igazságát, pusztító bosszúkitörésük indokoltságát, mert Ditrói megmagyarázta, hogy ugyanaz a társadalmi berendezkedés, amelyik berrabszolgaságban tartja, éhezeti, csendőrszorongóval üldözi a munkásokat, könyörtelenül elnyom minden előretörékvést, új művészeti irányt is, mert ellensége a haladásnak, ami kiváltságos helyzetét veszélyezteti. De rendezői utasítástól függetlenül, olyan erővel hatott valamennyiönkre a dráma szenvedélyes igazságkeresése, hogy nem játszottuk szerepünket, hanem a forradalmi cselekvés lázában mintegy belső erő hajtott, törjük-zúzzuk össze, ami kínzóinké, a gazdag gyárosoké. Olyan erővel vágunk színpadi baltáinkat az utunkba álló ajtóba, hogy egycsapásra szétrepedt, pedig a Vígszínház színpadán nem kasirozott, de igazi ajtók voltak. Átértett felháborodásunkban valósággal szétdaraboltuk a bútorokat, függönyöket, szőnyeget is — a gazdasági hivatal minden figyelmeztetése, tiltakozása ellenére.”

A Marosvásárhelyen megjelenő Igaz Szó 1955-ben kétszer is foglalkozik a „Takácsok”-kal. Jánosházi György „Színházaink klasszikus műsora” címen a „Hannele” kolozsvári előadását méltatja s közben hiányolja a romániai magyar színházak műsoráról a „Bundá”-t és a „Takácsok”-at. Molter Károly Thomas Mann 80. születésnapján tesz említést Hauptmannról és a „Takácsok”-ról.

Magyarországon öt évvel később bukkan fel a marosvásárhelyihez hasonló követelés, az Élet és Irodalom az 1959—60. színházi évadot értékeli s eközben felveti a kérdést, miért nem játszik sem a „Takácsok”-at, sem a „Bundá”-t a magyar színpadokon (Hermann István: Színházi évad végén. Élet és Irodalom, vol. 4, 1960, no. 3, p. 7.). Az 1960-ban kiadott színházi kalauz több Hauptmann-drámát ismertet, köztük a „Takácsok”-at is (Bereczky Erzsébet: A Takácsok. Színházi kalauz, Budapest, 1960, pp. 400—402.). Még egy furcsa hír tartozik az 1960-as évhez, egy vidéki lapunk megírja, hogy a „Takácsok”-at nem játsszák a francia rádióban és televízióban, Hauptmann a tisztogatás áldozata lett (Tolnamegyei Népujság Szekszárd, vol. 2, 29. 10. 1960.).

A Hauptmann centenáriumi évében hírt ad róla a magyar sajtó, hogy a gör-litzi „Gerhart Hauptmann Theater” a nagy német író születésének századik évfordulóján ünnepi előadásban mutatja be a „Takácsok”-at. Az együttes ezzel az előadással a drezdai Városi Színházban is fellép. (A gör-litzi Gerhart Hauptmann Színház. . . Magyar Nemzet, vol. 18, no. 148, 27. 6. 1962, p. 4.). A prágai Nemzeti Színház a centenáriumi „Takácsok” opera-változatával készült fel. A színházról Vít Nejedlý írt operát még a második világháború előtt, de a dalmű csak most került a prágai közönség elé. (Film, Színház, Muzsika, vol. 6, 1962, no. 12, p. 39.).

A „Nagyvilág” 1963 folyamán kétszer is ír a „Takácsok”-ról. Az egyik cikk általánosságban foglalkozik Hauptmann és a mai német színház viszonyával s közben említi meg a drámát (Ihering, Herbert: Színházi levelek. Nagyvilág, vol. 8, 1963, no. 6, pp. 940—941.) a másik pedig Széll Jenő tanulmánya, aki Hans Schwab-Felisch-nek, a fiatal nyugatnémet irodalomtörténésznek Hauptmannról írott új könyvét recenziálja. Schwab-Felisch könyve elsősorban azzal foglalkozik, miért okozott minden más műalkotásnál nagyobb kavargást a „Takácsok” a világi Németország áporodott levegőjében.

Széll Jenő a német irodalomtörténész könyvének felépítését, elemzésének módszerét részletesen ismerteti, majd cikkét így fejezi be:

„Schwab-Felisch nem marxista, de tárgyilagossága, no meg az anyag természete azt eredményezte, hogy a dokumentumok között kitűnő szocialista, marxista írásokat találunk. A Takácsok legfontosabb forrásműve például a „fedhetetlen barát”, Wilhelm Wolff írása, akinek mint a „proletariátus bátor, hű és nemes előharcosának” Marx a Tőke első kötetét ajánlotta. A „Takácsok” létrejöttére vonatkozó dokumentumok között szerepel Max Baginskinék, egy fiatal szociáldemokrata lapszerkesztőnek a visszaemlékezése, aki Hauptmann kísérője volt, midőn a költő későbbi drámája színhelyét két ízben is bejárta. A kritikák közül pedig kiemelkedik Franz Mehringnek a Die Neue Zeitben megjelent írása. Melegen üdvözli a „Takácsok”-at és Wolff tanulmányával egybevetve bizonyítja, hogy Hauptmann milyen szorosán tartotta magát a tényleges történelmi eseményekhez. Cikke végén fölveti a kérdést, megmarad-e vajon Hauptmann azon a magaslaton, amelyet a „Takácsok”-kal elért. A jelenlegi áldatlan körülmények közt — írja — hogyan fejlődhet a dráma? Lehetnek-e egy fiatal íróknak olyan acélidegei, hogy ellen tudjon állni a burzsoázia oly hízelgő csábításának? A könyv az egész Hauptmann-életműből az egy „Takácsok”-at és a körülötte kavargó vihart ragadja ki, még csak utalás sem történik benne a költő további életútjára — Mehring ezen 1892-ben finom megérezéssel leírt kérdésén kívül. Gerhart Hauptmann további pályafutása adott választ Mehring töprengő kérdésére”. (Széll Jenő: A Takácsok — mint a XIX. század tükré. Nagyvilág, vol. 8, 1963, no. 12, pp. 1901—1903.)

Az utóbbi években tehát ismét megnőtt az érdeklődés a magyar irodalomban a „Takácsok” iránt. A centenáriumi évében mégsem volt egyetlen magyar színházban sem elég kezdeményezőkézség ahhoz, hogy felújítsa. Pedig ennek a darabnak ma is van művészi értékű aktuális mondanivalója a magyar közönség számára. Vajthó László fordításának megjelenése óta az a veszély is elhárult, hogy a darab Hauptmannhoz nem méltó fordításban kerüljön a hatvanas évek magyar színpadára.

PÓSA PÉTER

Péter Pósa

„DIE WEBER“ IN UNGARN

Die Aufnahme des Dramas von Gerhart Hauptmann

Gerhart Hauptmanns Drama „Die Weber“ wurde in Ungarn zu allererst am 2-ten August 1895 im Ofner Sommertheater, zweiundeinhalb Jahre nach der Berliner Uraufführung vorgetragen. Die Premiere erntete stürmischen Beifall unter den Arbeitern, aber einige bürgerliche Zuschauer waren empört und protestierten gegen die Tendenz des Werkes. Die achte Aufführung besichtigte auch der ungarische Ministerpräsident, Baron Dezső von Bánffy, auf seinen Wunsch wurden die weiteren Aufführungen aufgehoben.

Nächstens wurde das Drama in Großwardein auf die Bühne gebracht, noch im selben Jahre. Es wurde aber nur zweimal aufgeführt. Später verbot das Innenministerium die weiteren Aufführungen aufs Land.

1900 konnte man „Die Weber“ im Budapester Lustspieltheater sehen, zu dieser Zeit aber war der Beifall viel mäßiger. Dessen Ursache lag in den veränderten Zuständen und im Geschmack des Publikums, das das Lustspieltheater besuchte.

Demgegenüber feierte das neue Theaterpublikum die Reprise des Dramas im Jahre 1919, zur Zeit der ersten Ungarischen Räterepublik.

Zwischen den beiden Weltkriegen wurden „Die Weber“ aus verständlichen Gründen nicht aufgeführt. Es ist aber schwer zu verstehen, warum keines der ungarischen Theater Lust und Mut hatte, das Drama bei Gelegenheit des Hauptmann-Zentenariums aufzuführen.

Der Artikel beschäftigt sich daneben mit dem Wert der beiden ungarischen Übersetzungen des Stückes, mit den Gastaufführungen Berliner Schauspieler und mit dem Widerhall der ungarischen und ausländischen Aufführungen in der ungarischen Presse.